

М. Рзагулузаде

Дан сөкүлдүгүд



БАКЫ • УШАГКӘНЧНӘШР • 1952

84(5 Arz)
P 59

МИКАЙЫЛ РЗАГУЛУЗАДӘ

Доин сөкулдөндә



fond 2015

8362-2

МӘСБҮРІ НҮСХӘ
№ _____



8362

F. Köçerli adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 87020

Азәрбайчан
Ушаг вә Көнчләр Әдәбийяты Нәшрийяты
Бакы — 1952

Рәсәм
Ә. ЗЕЙНАЛОВ

ДАН СӨКҮЛӨНДӨ

Дан сөкүлөндө...

...Баһарын илыг, әтирли саһаһ ели мөһрибән бир әл кими янағлары тумарлаянда, пайызын чискинли думаны табиятин көзәллийини бүрүйөндө, ғышын гуру шахтасы үзү алов кими яндыранда... илин һәр һансы фәслиндә, учсуз-бучагсыз ана Вәтәни—бөйүк Совет юрдуну көзсән, көрәчәксән ки:

...Узаг шимал тайгасында аяг хизәйиндә гуш кими сүзән бир кәнч уча бир күкнарын дибиндә бир анлыға дуруб түфәнкини чийиндән ашырыр; ағачын тәпәсини нишан алыр вә күллә шахталы һавада ғырылмыш бир сим кими сәсләнәндә, көзүндән вурулмуш ғызылы-сары түклү бир дөлә памбыг кими юмшаг гарларын үстүнә сәрилир...

...Учсуз-бучагсыз бир дүзәнлик үзәриндә сәһра ғарталы кими сүзән бир тәйярә бир анда шығыйыб, ганадлары колларын тәпәсинә тохуначаг гәдәр алчалыр; горхудан бир-биринә сығынараг, вар күчләрини аяғларына вериб гачан «боз мүлкәдарларын», йә'ни чанавар сүрүсүнүн башынын үстүнү алыр; тәйярәдән далбадал күлләләр ачылыр вә гоюн-гузуларын бу залым гәнимләри бир-бир ерә юмаланыб ал ган ичиндә чабалайыр...

...Һийләкәр бир түлкү тарлада һәнирти дуюб, гуйруғуну йыргалай-йыргалай гачараг кәлир; чәркә илә ипдән асылмыш ғырмызы байрагчығлары көрүб, бир ан дурухур, вурнухмаға башлайыр, сонра дөнүб гачмаг истәркән,

пугудан күллө ачылыр вә колхоз гушчулуг фермаларынын һийләкәр дүшмәни бурну үстә гара санчылыб галыр...

...Саһил боюнча гырычы тәйярә сүр'әти илә кечән бир дәстә тураби өрдәк далбадал шаггылдаян үч-дөрд атәшдән диксиниб, фишәнк кими кейә галхаркән, беш-алты гуш шапшылы илә донизин күзкү сулары үзәринә дүшүб, әмәлә кәтирдикләри хырдача далғалар үстүндә йыргаланырлар...

...Ики адам бою учалыгда сых гамышлыг үч тәрәфдән әли силаллы адамларла әһәтә әдилмиш. Бир тәрәфдән овчу чәркәсинә дүзүлмүш ийирмиһә гәдәр адам һайкүйлә, түфәнк ата-ата, чыгыра-чыгыра ирәлиләйир. Үр-күйә дүшмүш хәнчәр дишли габанлар, горхаг чаггаллар, гамышлыгдан чыхар-чыхмаз, пүсгудакыларын ачдыглары сәрраст атәшәрлә йыхылыр, һәрилдәйәрәк батаглыг палчыгынын ичиндә эшләнирләр...

...Уфүгүн ардында олан күнәшин ачыг чәһрайы шәфәг-ләриндә рәнкарәнк көрүнән дик сылдырым гаялыгын тәпәсиндән пырылты вә гаггылыты илә бир дәстә сона кәклик галхыр. Гаялардакы әкс-сәдалары илә пүлемйот атәши кими сәсләнән ики атыша ики кәклик даш кими дүшүр. Бир ан сонра бир дағкечиси чевиклийи илә гаяларын үстү илә атыла-атыла чыхан чаван бир оғлан, вурулмуш гушлары, гая оюгларынын ичиндән тапыр, чыйиндән ашырылмыш хырдача чантаның гаышларындан асыр...

* * *

Мүхтәсәрчә һағыл әдилән вә сайсыз-һесабысыз олан бу ов сәһнәләринин иштиракчылары вә һәһрәманлары илә таныш олсан, көрәкәксән ки, булар истираһәт әтмәкдә вә я мә'зунийәтдә олан колхозчу вә рәссамлар, фәһлә вә али мәктәб профессорлары, нефт устасы вә агрономлар, партия ишчиси вә Совет Ордусу командирләри, язычы вә һәмбыг усталары,—бир сөзлә, ән мүхтәлиф сәнәт саһиб-ләри олан совет адамлары—һәвәскар овчулардыр.

Бу он минләрчә адамлары пайызын аязында, гышын шахтасында раһат әв-әшикләриндән, юмшаг йорған-дәшкәләриндән чыхарыб дағлар, дүзләрә салан нәдир?

Совет адамы үчүн ов һәр шейдән әввәл ән сағлам вә

файдалы бир идман нөвүдүр. Совет Иттифагында идманын һәр бир нөвү кениш күтлә ичәрисиндә мисли көрүнмәши дәрәчәдә йыйлмышдыр, чүнки сағлам, файдалы вә мөдәни истираһәт шанлы-шәрәфли сосялист әмәйнини айрылмаз, үзви бир һиссәсидир.

Кечмишдә ялыз бир овуч варлылар үчүн я ганлы әйләнчә, я да амансыз бир истисмар васитәси олан ов аңчаг Бөйүк Октябр сосялист ингилабындан сонра зәһмәт-кеш күтләләрә мүйәссәр олмушдур.

1918—1920-чи илләрдә РСФСР Халг Комиссарлары Совети даһи В. И. Лениниң имзасы илә ов мүддәтләри вә овчулуг ишинин тәшкили һаггында илк декретләрини чыхармыш вә о замандан бәри өлкәнин бүтүн гиймәтли сәрвәтләри кими, овлағлар да халгын өз малы, йә'ни сосялист мүлкхийәти олмушдур.

«Халгын малы вә бөйүк халг тәсәррүфаты әһәмийәтинә малик олан бу бөйүк сәрвәтләр Сталин бешиликләринин хидмәтинә верилимишдир. Он минләрчә совет адамлары пешәкар овчулугла мөшгүлдур. Оларын чоһ заман тәһлүкәләрлә долу олан зәһмәти дә полад әридәнләрин, шахтачылары, мөшә гыранларын зәһмәти кими һөрмәтә лайиғ вә шанлы бир зәһмәтдир.

Һәр ил овчулар йүз миллион манатларла гиймәти олан хәз, дәри, пий, әт, гуш түкү, ләләк, пант (марал буйнузу) вә саир гиймәтли мөһсул әлдә әдирләр...

...Овчулуг ялыз халг тәсәррүфаты нөгтейи-нәзәриндән дейил, спорт вә өлкә мүдәфисиси нөгтейи-нәзәриндән дә бөйүк бир әһәмийәтә маликдир. Бизим өлкәдә йүз минләрлә адам атычылыг-овчулуг идманы илә мөшгүл олур...

Совет Иттифагы маршалы К. Е. Ворошилов дейир ки: «Буну нәзәрә алмамаг олмаз ки, коллектив ов, овчулуг экспедициялары, стәнд атычылыгы дөйүшчү вә командирләрдә дөйүш вәрдишләри яратмаг үчүн ән гиймәтли васитәдир. Яхшы овчү һәр бир шәрәптә сәфәр һәятинин чәгинликләринә давам кәтирән дөзүмлү, һазыр, тәч-рүбәли кәшфийәтчы, сәрраст атычыдыр...»

...Ов бәдәнчә мөһкәм вә бәркимиш адамлар һазырлайыр.

Көнч овчулар ордуя артыг һәрби хидмәтә мүййән дә-

рәчәдә һазырлашымыш бир һалда кәлирләр. Онлар овла мәшғул олмалга өзләриндә дәйүш шараитиндә зәрури олан: мушаһидәчилик, зирәклик, чүр'әтlilik, дәрә-тәпәли ерләрдә узун мүддәт еримәйә давамлығы; зорла көзә чарпан әләмәтләр васитәсилә мәнәш чыгырлары, чайдан кечилә биләчәк даяз ерләри, батагылгдан көнд вә дағларда дүшәркә ери тапмаг бачарыгы; аяг хизәйи, балта, маскалаһна васитәләриндән мәнәратлә истифадә әтмәк, силәһи һәр ан ишләтмәк үчүн һәмийә һазыр сахламаг вәрдиши вә саир бу кими ән гиймәтли бачарыг вә кейфийәтләри инкишаф әтдириши олурлар...

...Овчу овун һансы нөвү илә мәшғул олурса олсун, бунларын һамысында идманын элементләри вардыр. Учан гушу, хусусән чүллүт вә тураби ердәк кими ити учан гушлары атыб вурмаг, галын мешадә вә я дағларда «гуру гушлары» овламаг, овчуда бахышлы дүрүст мөсафә тәйин әтмәк, сәрраст атәшә һазырлаша билмәк үчүн санийәнин чүз'и бир һиссәсиндән истифадә әдә билмәк бачарыгыны инкишаф әтдирир.

Өрдәк ову ялһыз о заман мүнвәффәгийәтли ола биләр ки, овчу кизләнәчәйи ери... мәнәратлә маскаландыра билсин... Союг һавада дәниз вә я көлдә өрдәк дәстәләрини овлаян овчу кичик гайыг вә я колазы яхшы сүрә билмәлидир...

Байрагчыгларла түлкү вә хусусән гурд овуна чыхаркән, овчу союганлы вә чүр'әтли, маһир из тәпан олмалыдыр. Чох вахт ән шиддәтли шахталарда овчу узун мүддәт пуsgуда һәрәкәтсиз дурмалы олур ки, әһтиятлы вә һәссас һейваны үркүтмәсин вә она сәрраст атәшдән гачыб гуртармага фүрсәт вермәсин.

Ири йыргычы һейванлар ову чәсарәт, гәт'илик вә союганлылыг тәләб әдир.

Техниканын инкишафы овчулуд идманына мотосикл, автомобил, моторлу гайыг сүрмәк кими ени элементләр дахил әтмишдир. Һәмчинин тәйярә вә аэрохизәкләрлә гурд ову да идман чәһәтиндән чох марагылдыр.

Ов... әйни заманда истираһәт үчүн дә ән көзәл бир васитәдир. Тәбиәтлә даими чанлы әләгә овчунун көрүш даһрәсини кенишләндирир. Тәмиз һава вә ов просеси ор-

ганизми инкишаф әтдирир, мөһкәмләндирир, истәһсалатда, лабораторияда, китаб үзәриндә көркин зәһмәтдән сонра инсанын гүввәләрини бәрпа әдир. Бизим өлкәмизин көзәл тәбиәтилә әләгәдә олмаг совет адамларында өз вәтәнинә олан мәнәзбәтти даһа да гүввәтләндирир.

Владимир Илич Ленин чошгун бир ов һәвәсары иди. Загуб'е, Ладога көлү овлағлары (әләвә әдәк ки, Азәрбайчанын Дәвәчи лиманы, Гызылағач вә саир овлағлары да— М. Р.) Серкей Миронович Кировун овчулуғуна шаһид олмуш ерләрдир...

Бизим вәтәнимизин чанлы тәбиәти, ярадычылығлары миллиларла совет адамларына яхшы таныш олан бир чох язычы вә шаирләр үчүн илһам мәнбәи олмушдур вә инди дә олмагдадыр. *Сборник «Наша охота», Ленинград 1950.*

Бу илһам мәнбәи сайәсиндә әдәбийятда яранан әсәрләрин бәди вә тәрбийәви әһәмийәти олдуғча бөйүкдур. Белә язычыларын ән көрмәкчилириндән бири олан Михаил Михайлович Пришвинин 1950-чи илдә тәкрат чап әдилмиш «Мәним өлкәм» адлы китабынын мүгәддәмәсиндә совет дөврүндә тәбиәт мүнәсибәт вә бунун әдәбиятта әкс әтдирилмәси һаггында М. Горкинин сөзләри олдуғча гиймәтлидир.

М. Горки Пришвинин һекайәләри һаггында она белә язмышдыр:

«Мән бу китаблары диггәтлә охуаркән, онларда... хейли үстүнлүкләр вә ялһыз сизә хас олан чәһәтләр көрдүм; рус сәнәткарларынын һеч бириндә мән буну көрмәмишәм. Биздә бир чоғлары тәбиәт тәсвирини һейранәдичи бир мәнәдрәтлә вермәйи бачарышлар вә бачарырлар. И. С. Туркәневин әсәрләрини, Аксаковун «Түфәнкли овчунун гейдләри» китабыны, Лев Толстоюн чох көзәл лөвһәләрини хатырламаг кифәйтдир. А. П. Чехов өз «Степ» әсәрини рәнкарәнк чаваһиратла ишләнмиш кими язмышдыр. Серкев-Сенски Крым мәнзәрәләрини тәсвир әдәркән, әлә бил түтәклә Шопенин әсәрләрини чалыр. Бизим сөз усталарынын мәнзәрә тәсвириндә һәлә бир чоғ маһирәнә, тәсвирли, һатта гүдрәтли чәһәтләри дә вардыр. Мән тәбиәти лирик тәрәннүм гаршысында узун мүддәт һейран олмушам, ла-

кин илләр кечдикдә, бу һимнләр мәндә һейрәт, һәтта э'ти-раз һиссләри дә оятмаға башлады. Мәнә элә кәлмәйә баш-лады ки, «тәбиәтин кәзәлликләри» һаггында данышылан ситайишкаранә дилдә дәншәтли вә күт бир йыртычынын дилини-ағзыны бағламағ үчүн әфсун охуюрлар... Анчағ М. М., сизин китабларыңызда мән тәбиәтә сәчдә әдән ин-сан көрмүрәм. Бәли, мәнчә сиз тәбиәт һаггында дейил, ондан даһа артығ бир шей олан бизим ана торпағ һаггын-да язырсыныз...

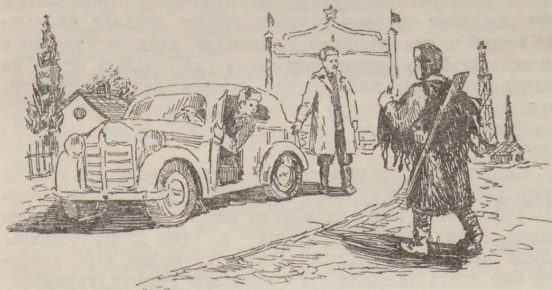
...Сизин «ерин сиррләри» һаггындакы сөзләриниз мәнним үчүн ерин мүтләғ һакими вә саһиб, онун бүтүн мө'чүзә вә севинчләринин ярадычысы олан кәләчәк инсанын сөзлә-ри кими сәсләнир...»

Горкинин вахтилә нәзәрдә тутдуғу «кәләчәк инсан» ар-тығ кәлмишдир. О, бу күнкү совет адамыдыр. О, тә-биәтә халгын рифаһ вә сәадәти үчүн не'мәтләрлә долу бир халғ хәзинәси кими бахыр. О, шуурлу бир сурәтдә, бейүк Сталин планлары үзрә һәмнин тәбиәти дәйишдирир, ени-ени шәһәрләр ярадыр, мещә золағлары салыр, нәһәнк ка-наллар чәкир, гурағлығла, гара еллә, дашгынларла вә са-ир кортәбин гүввәләрлә мүбаризә апарыр вә галиб кәлир.

Совет ов һекайәләринин вәзифәси—кечмишдәки пассив сәйричлик вә мүшәһидәчилик тәсвириндән тамамилә фәрг-ли оларағ, ени совет адамларынын тәбиәтә олан фәал мүнәсибәтини, тәбиәтин әсл зийнәти вә торпағын әсл са-һиб олан инсаны, онун ана вәтәнин тәбиәтини дәйишдир-мәсиндәки бейүк гүдрәтини кәстәрмәклә «охучуларә вәтән мәнәббәти, вәтән тәбиәтини гайғы илә горуяуб, онун сәр-вәтләрини даһа да артырмағ кими нәчиб кейфийәтләр ашыламағ, йолдашлығ, ирадә, чәсарәт, гәт'илик, дөзүм-лүлүк, мүшәһидәчилик дуйғуларыны артырмагдан ибарәт-дир».

Бу китабдакы һекайәләр Азәрбайчан совет әдәбийя-тында «ов һекайәләри» саһәсиндә илк тәчрүбәдир. Мүәллиф юхарыда кәстәрилен вәзифәләрдән чүз'и бир гисмини еринә етирмәйә чалышмышдыр.

Мүәллиф



ИШЫГЛАР ЯНДЫ

Бейүк шәһәрләрин яхынлығындакы һәр овлағ кими Артйом аласындакы овлағ да, хусусән истриаһәт күнлә-ри, чох түнлүк олур. Ада илә саһили битишдирән сәддин кәнарына бир-бириндән вур-тут дөрд-беш метр аралы, бә'зән һәтта бир-биринә битишик олан даш марығларын¹ һәрәсиндә ики-үч овчу отуруп. Әрдәк овунун гызғын вах-ты олан ноябр—феврал айларында бу сәддин үстү илә кедиб-кәләнләр мүһарибә мейданларынын өн атәш хәт-тинә бәнзәр бир мәнзәрә көрүрләр:

Бүтүн сәдд боу далбадал атылан түфәнкләрин арасы кәсилмир. Буну яхшы билән «тәчрүбәли» ерли әрдәкләр сәддин узунуна дейил, энинә, өзү дә түфәнк мәнзилиндән²

¹ Марығ—овчу гушдан кизләнмәк үчүн дашдан, чөр-чөлдән, гумдан вә сәирдән һазырланмыш далданачағ.

² Мәнзил—түфәнкин зәфәр етирә биләчәк дәрәжәдә вурдуғу мөсәфә.

хейли узаг, учадан учурлар. Барыт-гырмая хейфи кэлмө-
йн тэзэһавэс овчулар бунлара түфөнк атсалар да. гыр-
ма келиб чатмадыгындан, өрдөклөр истехза эдирминш
кими, гөһгөһөйө бөнээр бир сөслө гыгылдайыб кечир вө
һөмин овчуларын көзү өнүндө сүзэрөк, вугарла суя го-
нур, тез-тез баш вуруб, саймазяна дөһлөширлөр.

Сэддин үзөриндөн дөһизэ бахдыгда. гөрибө мөнзэрө
көрмөк олар:

Саһилиндэн, тэхминөн йүз метрө гэдэр мөсафөдөн
суон үзүнө көзө көрүнмэз бир хэтт чөкилмиш кимидир.
Ов түфөнкиннин мөнзилини бө'зи нашы овчулардан яхшы
билөн өрдөк, гашгалдаг, макулү¹ вө саир дөһиз гушлары
һөмин хөттдөн бир аддым да бөри кечмөйир, сых алабө-
зөк бир дөстө һалында суон үзөриндө үзүшүр, ганад ча-
лыб ойнашыр. Гөтта димдикләрини белләринэ гоюб, тү-
фөнк сөслөрини эсла саймайыр, мүркүлөйир, овчулара
санки яныг верирлөр...

Анчаг вай о гушун һалына ки, бу көзө көрүнмэз сәр-
һөдди аша вө я сөдд боюнча уча!.. Очун һәр ганад чалма-
сына гаршы фасилэсиз түфөнклөр ачулачаг вө о мүтлэг
бунлардан биринэ гурбан олачагдыр.

Һеч овчу олмасан да, конардан дуруб, бу мөнзэрөйө
тамаша этмөк адама лөззөт верир.

Бурада, сэддин көнарында ов этмөк хүсуси бир мө-
һарәт вө чөддлик төлөб эдир: күлөйин вө гушун учушу-
нун истигамөт вө сүр'әти, сағында вө солундакы мары-
ларын мөсафөси вө башга о гэдэр шөртлөр вар ки, бун-
лары яһныз сөвги-төбии һалыны алмыш бир һисслэ тө'-
йин эдиб, санийөннн чүзи бир һиссәсиндө гушу атмалы-
сан: элө атмалысан ки, гуш беш-алты метр эһиндө олан
сэддин үстүнө дүшсүн. Сөдди ашыб, дөһизэ дүшсә, күлөк
апарыб балыглара ем эдөчөк...

Дүздүр, белә ов чох чөтиндир: чөддлик, дүрүст көз
өлчүсү, сон дөрөчө дөһиг атычылыг мөһарәти кими бача-
рылар истөйир, адма һәр бир шей н гэдэр чөтинликлө
әлдә эдилөрсә, о гэдэр гиймөтли вө лөззөтли олмурму?!

¹ Макулү—су фәрәс.

Артыом адасы нефт мө'дәһләринин бириндө мүдир
олан бир достум мөни яһына, ова дө'вәт этмишди. Өзү
овчу дейилдисә дө, ова тамаша этмөйи сефир, гонага һөр-
мөт этмөйи бачарыды. Бүтүн раһатлыг васитөлөринэ ма-
лик ики отагдан ибарәт көзөл бир мөнзили, ширин дили,
күлөр үзү вө һөмишө һазыр мөхмөри чайы варды. Өн тө-
лөбкар бир овчу үчүн дө бунлардан артыг һеч бир шей
лазым дейил..

Бир күн достумун яһындан овдан, нечә дөйөрлөр, эли-
бош, үзүгара гайдыркән, о мөни өтүрүб, үрөк-дирөк ве-
рир, энә бура ова кэлмөйө чагырылды.

— Сөһбөтә һөвәслө кәләрәм,— дөдим,— анчаг ова даһа
бир дө бура кәлмөрәм. Белә вурһавурда ов этмөк мөһин
иһим дейил. Бурада овчу гушдан чохдур.

— Зиян йохдур. Сән бир дө кәл. Бурада хөлвөт ов ер-
ләри дө чохдур. Сәни чаван бир овчу илө таныш эдәрәм.
о һәр ерә бөлөддир.

— О башга мөсәлэ... Сағлыг олсун!..— дөйө көнүлсүз
чаваб вериб, йола дүшмөк истөйирдим ки, бирдөн достум:
— Даян, даян көрөк!— дөйө мөни сахлайыб, кими исә
учадан сәсләди:— Рөһид, Рөһид, бир аз ейин кәл көрөк!

Машынын дал пәнчәрәсиндөн бахдым: ким исә, үстүнә
асдыгы гушлардан бөдөни көрүнмөйир вө бу ағыр йүкүн
алтында ян баса-баса аданын ичөрилөриндөн кәлиб ас-
фалт йола чыхырды. О аддымладыгча, үстүнә асдыгы
гушлар да саат рөггасы кими о ян бу яна йырғаланарды.
Адам яхынлашдыгча, гушлар апайдын көрүнүрдү. Көз-
ләримә инанмадым: яшылбаш, балабандимдик, гылгуй-
руг, ала өрдөк, һэлө бир нечә гара газ да варды...
Өз көзләримлө көрмәсөйдим, бурада белә гушлар вурмаг
мүмкүн ола билөчөйинэ эсла инанмаздым. Көзүм гуш-
ларда галдыгындан, кәлән адамын үзүнү һэлө көрмө-
мишдим.

Достум:

— Таныш олун!— дөдикдә, мән өзүмә кәлиб, айылан
кими олдум вө бу хошбөхт овчунун үзүнә бахдым. Һөйрә-
тим икигат артды. Вурдугу гушларын мигдар вө нөвчә
чохлағуна көрө, мән гаршында гырх—әлли яшларында

гоча, тәчрүбәли бир овчу көрәчәйими зәнн этдийим һалда, он сәккиз—ийirmi яшларында, учабой, энликүрөк, чатма гарагаш, парлаг ири ада көзлү, назик гара бығлы бир оғлан көрдүм.

Достум бизи таныш эдиб, һагымда сөйләдийи сөzlәр беле гуртарды:

— ...Ова кәлмишди. Кишидән хәчаләтли галдыг. Эли-бош гайыдыр. Дейсән бир дә буралара кәлмәк фикри йохдур... Ону бир өз ов еринә апар, доюнча атыб, үрәйини бошалтсын...

Мәнә элә кәлди ки, оғлан бир аз дурухду. Достум буну дуймаса да, анчаг мән, хүсусән, овчунун беле бол ериндә ов еринин сиррини кизлин сахламағын нә демәк олдуғуну билдийим үчүн, оғланын дурухмасынын сәбәбини баша дүшдүм. Чаван да буну анламыш кими, тез дилләнди, амма мәсәләни дәйишди:

— Хәчаләтли нийә галырыг,—дейә өрдәкли-газлы ийирмидән артыг олан гуш дәстәсини чийиндән ашырыб, сәмими бир ифадә илә мәнә деди:

— Буюрун, апарың!..

Мән күлүмсүндүм:

— Чох сағ ол!—дедим.—Мәнә вурулмуш гуш лазым дейил, вуруласы гуш лазымдыр...

Рәшид бир аз тутулмуш һалда:

— О да көз үстә,—деди,—бу дәфә буналары апарың, сағлыг олсун, кәлән дәфә бир ердә кедәрик...

Рәшид вә достум һеч олмаса бир нечә гуш көтүрмәк үчүн нә гәдәр тәкид этдиләрсә дә, разы олмадым. Онда Рәшидин көзләриндә ярыша чағырылмыш чошгун бир идманчыя мәхсус ирадәнин ифадәси олан гәрибә нарылты көрүндү...

— Инди ки, беле олду,—деди,—кәтмәйин, галын сәһәр бахарыг...

Бу, чағырыша чағырышла чаваб вермәк демәк иди. Мәним гушлары алмагдан инадла имтина этмәйим вә сөйләдийим сөzlәр бу гызгын кәнчин овчулуг эһтирасыны чошдурмушду. Мәнә дә лазым олан элә бу иди...

* * *

Ахшам достумла аданын мөдәнийәт сарайына кетдин.

Ики тәрәфинә ени сәлигә илә балконлу-эйванлы, дик дамлы, шүшәбәндли гәшәнк эвләр дүзүлмүш асфалтлы күчә күндүз кими ишыг иди. Пайызын сону олдуғуна бахмаяраг, эвләрин гаршыларындакы бағчаларда ал-эван күлләр-чичәкләр сайрышырды. Күчәнин ики кәнарына әкилмиш чүрбәчүр бәзәк ағачлары баш-баша вериб, көзөл бир хиябан тәшкил этмишди. Бу хиябан мөдәнийәт сарайынын дөврәсиндәки бөйүк баға гәдәр узаныб кедирди.

Сарай күчлү электрик ишыгларындан яраглагы парылдашан ағачларын арасында нур дәнзиндә үзән нәһәнк вә әзәмәтли бир кәмийә бәнзәйирди. Нәлә гапы ағзындакы әлаң тахталарына вурулмуш рәнкарәнк афишалар бурада гайнар бир мөдәни һәят олдуғуну хәбәр верирди:

Өзфәалийәт драм дәрнәкләринин тамашалары, кино салонунда «Совет Азәрбайчаны» рәнкли филми, стадионда ерли футбол командаларынын ярыш чәдвәли, аудиторияда бейнәлхалг вәзийәт һагғында мә'рузә, шаһмат турнири, ерли орта мөктәбин һөвәскар халг маһны вә рәгс ансамблынын концерти, даһа нәләр, нәләр...

Сарайын кениш, ишыглы-ярашыглы фойесиндә нефт габагчыларынын, аданын адлы-санлы адамларынын шәкилләри вурулмуш бөйүк шәрәф лөвһәси варды. Бу шәкилләрин арасында ахшам үстү таныш олдуғум вә сәһәр бәрәбәр ова чыхмаға сөзләндийимиз кәнч нефт устасы Рәшидин дә шәклини көрүб таныдым.

Мә'дәң мүдири, Рәшидин шәкли илә ян-яна вурулмуш башга бир кәнчин шәклини дә мәнә көстәриб, көзләрини ата мөһәббәти илә һәр ики шәклин үстүндә кәздирә-кәздирә деди:

— Һәр икиси чанлара дәйән оғландыр. Рәшиди таныйырсан, бу да онун досту вә «рәгиби» Алексейдыр. Буналар ярышан ики комсомол бригадасынын бригади-

ридилрләр. Һәр ики бригада планы даим йүз элли, йүз етмиш беш фаиз еринә етирир. Һәм ярышыр, һәм тез-тез йығылыб мәсләһәтләшир, бир-биринә көмәк эдирләр. Бизим сосялизм ярышынын ән яхшы чәһәтләриндән бири дә будур ки, ярышан тәрәфләрдән һеч бири о биринин керидә галмасыны истәмир...

Сөһбәт эдә-эдә сарайын фойесиндә кәзиширдик. Сәлигә вә зөвлгә кейинмиш күләр үзлү чаван оғаллар-гызлар, нә кейим вә сәлигәдә, нә дә шән көркәмдә онлардан әсла кери галмаян орта яшлы киши вә галдылар дейиб-күлүр, гызгын мүбәһисә эдирдиләр. Бир салондан тар-каманча мүшайиәти илә охунан хош бир эл маһнысынын сәси кәлир, башга бир салондан чошгун алгыш сәсләри йүксәлирдик. Бир отагдан нәрдин шагғылтысы эшидилр, о бири отагдә кәркин бир сүкут ичиндә шаһмат ойнанылдырды...

Фойенин сонунда көй ипәк абажурлу лампаларын сакиит ишыгы дүшүмүш, һәр тәрәфинә дәрин юмшаг кресло вә диванлар дүзүлмүш, үзәриндә тәзә гәзет вә журналлар олан маһуд өртүклү дәйирми столлар гоюлмүш сәссиз-сәмирсиз, ири бир отаг варды. Бура истираһәт отагы иди. Орада-бурада икибир, үчбир отурмуш адамлар, башгаларына мане олмамаг үчүн сакиит бир сәслә сөһбәт эдир, кимиси гәзет вә журнал охуюр, кимиси эләчә диванда раһат-раһат отуруб дирәскләнмиш, нә исә дүшүнүр: бәлкә хәялында Корея партизанлары илә данышыр, бәлкә ени бир ихтиранын тәфәрруатыны айдынлашдырыр, бәлкә дә сабаһ бу күндән даһа яхшы ишләмәк үчүн тәдбир-ләр төкүр...

Достум:—Бир аз отуруб динчәләкми?—дейә сорушду.

—Чох яхшы олар, күндүз әмәлличә йорулмушам,— дейә онун тәклифини шадлыгла гәбул этдим.

Отагын бош олан бир кушәсиндә, ян-яна гоюлмуш ики дәрин, юмшаг креслода отурдуг.

—Сарайымызы нечә көрүрсән?—дейә достум сорушду.

—Чох көзәл!—дедим.—Дүзү, кичик бир аданын белә көзәл бир мәдәнийәт сарайына малик олдуғуну һеч күман этмәздим. Хүсусән бурада бу гәдәр адам олача-

гыны, бу гәдәр мәдәни ишләр көрулдүйүнү, нефтчиләрин өз вахтларыны бу гәдәр көзәл кечирдикләрини көрмәк адама фәрәһ верир. Йәгин ки, бу күн истираһәт күнү олдуғу үчүн беләдир.

Бу сон сөзләримә достум күлдү.

—Бәли,—деди,—чохлары белә күман эдирләр. Анчаг бу сәһвдир. Бура һәр күн беләдир. Бизим мәдәниләр кечә-күндүз, истираһәт күнләри дә гейри күнләр кими өз гайдасы илә ишләйир. Бу күн ишләйәнләр сабаһ бурада динчәләчәкләр. Бура енә бу күнүкү киши шән, гайнар олачаг. Һәлә бундан башга истираһәт эвләриндә, санаторияларда истираһәт эдәнләр нә гәдәрдир... Анчаг бәзиләри бизим наиллийәтләримизи, хүсусән фәдакар зәһмәт нүмунәләрини көстәрәндә, ишин бу чәһәтини тамам яддан чыхарырлар. Бу яхынларда бизим адлы-санлы нефт усталарындан бири барәсәндә язылмыш бир китаб охудум. Дүзү лап ачығым тутду. Китабдан белә чыхыр ки, һәмин нефт устасы кечә-күндүз истираһәт нә олдуғуну билмир. О гәдәр йорулуб әлдән дүшмүшдүр ки, маһында кедә-кедә юхулайыр; шоферин она рәһми кәлиб машыны сахлайыр ки, «языг» бир аз динчәлсин; о айылыб енә сүрдүрүр... Сөзүм йохдур, төк-төк һалларда, ишин хатиринә белә дә ола биләр. Амма әсл мәләб ондадыр ки, сосялист зәһмәти илә янашы бу вахта гәдәр дүнянын һеч бири ериндә мисли көрүнмәмиш мәдәни сосялист истираһәти дә вар. Бунлар бир-бирини тамамайыр. Мәсәлән, элә бизим мәдәнийәт сарайыны көтүрәк, Өлкәмиздә нә гәдәр белә сарайлар, бунлардан башга истираһәт эвләри, йайлагар, санаториялар, идман мейданлары, театрлар, кинолар, стадионлар вар... Йй-гыш бүтүн бунлары долдуранлар өлкөмизин фәһлә вә колхозчулары, совет зәһмәткешләри дейилми?! Узаға кетмәк лазым дейил элә бизим Рәшиди вә Алексейи көтүрәк...

Мәдән мүдире өз огулларынын ләягәтләриндән данышан бир ата ифтихары илә Рәшид вә Алексейин нечә етишиб, габагчыл нефт усталары олмаларындан, онларын даһа парлаг кәләчәйиндән севинә-севинә данышды:

Рәшид дәдә-бабадан нефтчи, Алексей исә, волгалы

бир балыгы оғлудур. Онлар Бақыда сәнәт мәктәбиндә охуаркән, дост вә гардаш олмушлар. Мәктәби гуртарыб бура, Артйом адасына ишләмәйә кәлмишләр. Ишләйә-ишләйә орта техники мәктәб курсуну кеңиб техник олмашлар. Инди дә һәм ишләйир, һәм дә али техники тәһсил алмаға һазырлашырлар. Онларын башчылыгы этдикләри бригадалар аданын эн габагчыл бригадаларындандыр. Рәшид эйни заманда эн чошгун бир овчу, эн маһир бир каманчачыдыр. Умумиттига өзфәәлийәт ичрачылары бахшында биринчилик газанмышдыр. Алексей исә, республиканын яхшы шахматчыларындан бири вә истәдәдләри ихтирачыдыр.

Достум бүтүн бунлары нағыл әдиб, нәһайәт, сөзүну белә гуртарды:

— Бәли, чылпаг гум вә гаялыгдан ибарәт, илан вә әгрәбләр мәскәни олан бу аданын бағлы-бағчалы, асфалтлы-хиябанлы, гәшәнк әвләр вә сарайлара малик бир гәсәбәйә, гуран вә ярадан инсанлар юрдуна чеврилмаси, әлбәттә, анчаг сосялист әмәйи сайәсиндәдир. Сосялист әмәйи сайәсиндәдир ки, кечмиш фәһлә, муздур вә йохсул кәндли балалары инди охуя-охуя вә ишләйә-ишләйә охумаға, эйни заманда әмәк, иччәсанәт вә идман сәһәләриндә дә эн йүкәк мөвгәдәр тутмаға наил олулар...

Мәдән мүдиринин бу сөзләри сөйләркән дуйдуғу эн сәмими гурур вә ифтихар мәнә дә сирайәт әтди. Бу аданын гәһрәманларындан бири олан Рәшидлә сабаһ көрүшүб даһа яхындан таныш олмағ арзусу илә әвә гайдыб, сәһәрин ачылмасыны сәбрәсизликлә көзләдим.

Рәшид зәнки басдығы заман һава һәлә гаранлыгы иди. Кечә хәзри бир аз да артмыш, һава хейли союмушду.

Пайыз обашданынын аязында үшүдүйүму дуян Рәшид күлә-күлә деди:

— Әсл ов һавасыдыр. Дейәсэн үшүйүрсүнүз. Зиян йохдур, орада гызышарсыныз.

Бу доғру иди. Һава нә гәдәр союғ олса да, ов гызғын оланда, адам яман гызышыр.

Ов еринә хейли галмыш машындан дүшүб. пияда кетмәйә башладыг. Көзлә бир шей көрмәк мүмкүн дейилдисә дә, сулу гарла гарышыг нарыч яғыш яғдығы һисс олунурду. Кет-кәдә шиддәтләнән күлөк гылынч ки ми кәсирди. Мән инамла иррилиләйн Рәшиди аддым-аддым изләйирдим. Динмәз-сөйләмәз хейли кетдик.

Нәһайәт, дәниз далгаларынын гаялара чаримасындан әмәлә кәлән курулту, нарын яғыша вә сулу гара гарышан дузлу дәниз сую тозунун үзүмүзә вурмасындан ов еринә чатдығымызы һисс әтдим. Бир гәдәр дә кетдикдән сонра дәнизә доғру узанмыш гумлуғ бир буруна чатдыг.

— Чатдыг!—дейә Рәшид дурду вә гумда газылыб, ичина юмшаг, гапгара чыг! дөшәнмиш кениш вә раһат бир марығы көстәриб әләвә әтди.—буюрун отурун, түфәк вә патронларынызы һазырлайын.

Рәшид өзү дә марығын кәнарларыны вә отурачағыны бир аз да дүзәлди. янымда отурду.

Һаванын һәлә гаранылыг олдуғуну көрүб:

— Дейәсэн тәләсиб тез кәлмишик?—дедим.

— Йох,—дейә Рәшид әли илә шәрг тәрәфи көстәрди.—Бахын, дан ағарыр, бу саат башланар.

Доғрудан да сүрәтлә шималдан ахыб кәлән парчапарча алчаг, ағыр, гара булутлар арасындан үфүг ачыг бәнөвшәйи рәнкдә көрүнурду.

— Бура һарадыр?—дейә Рәшиддән сорушдум.

— Аданын эн шимал нөгтәси,—дейә о, биздән бир гәдәр сағда, суюн кәнарында көрүнән электрик мәфтили дирәйини көстәрди.—Бундан о яна дәниз буруғларыдыр. Одур һа, чәркә-чәркә ишығлары көрүнүр.

— Алексейин буруғу да орададырмы?

— Бәли, одур, о кәнарда көрүнән ишығлар онункудур. Инди өзү дә орадалыр. Кечә нөвбәсиндә ишләйир. Сиз ону таныйырсынызмы?

— Бир аз таныйырам... Дейәсэн онунла ярышырсыныз? Ишләриниз нечә кедир?

¹ Чыг—дәниз оту.

381—2

F. Köçerli adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI 17
INV. № 87020

— Лап э'ла. Бу туфан истеһсала мане олмаса, бу ай да борабөр олачагыг. Мәним буруғум гурудадыр. Белә һавада Алексейин иши даһа четиндир. Амма о яман ихти-рачы оғландыр. Истеһсалы күң-күндән артырмаг үчүн чүрбәчүр йоллар тапыр. Анчаг бу туфан бир авария төрәтсә, онун ишини ләнкидә биләр.

— Онда сизин бригада ирәли дүшәр, эләми?

— Йох, белә ирәли дүшмәк һүнәр дейил. Көрәк ишлә, бачарыгла ирәли дүшәсән.

— Дейәсән Алексейлә яман-достсунуз?

— Дост олмагына достуг, лап гардашдан да артыг...

Анчаг һейф ки, о, овчу дейил. Бу чәһәтдән бизимки бир аз тутмур. Мән шаһмат ойнамырам, о да ова чыхмыр. Анчаг сөзләшмишик ки, о мәнә шаһматы өйрәтсин. мән дә она овчулуғу. Онда достлуғумуз лап йүз етмиш беш фаиз олар!—дейә Рәшид бирдән элини түфәнкинә атды, анчаг кечикди.

Беш-алты гушдан ибарәт кичик бир өрдәк дәстәси көлкә кими башымызын үстүндән кечди.

— Һейф!—дейә Рәшид тәәсүфлә элини түфәнкин гундагына вурду.—Өтүрдүк!.. Гылгуйруг иди. Бунлар дән-низин гырговулудур, тез-тез элә дүшән ов дейил...

Бир аз сонра ов башланды, нә башланды!

Һаванын кәскин бир сурәтдә союмасы, шиддәтли күл-ләк вә гар гушлары ерләриндән ойнатмышды. Каһ бөйүк, каһ кичик дәстәләр, дәстәдән айры дүшмүш икибир, үч-бир пәракәндә гушлар дөврәмиздә учушдугча, түфәнк-ләри долдуруб бошалтмаға мачал тапмадан бол-бол атыр, вурурдуг.

Рәшид доғрудан да, кәнчлийнә баһмаяраг, чох маһир бир овчу иди. Узагдан учан, ән четин вурула билән тәк-тәк гушлара атдыгда да, күлләси боша кетмирди. О ата-ата:

— Аһа! Бах, белә! Әһсән!..—дейә шән-шән сәсләнир, каһ да—Бу Алексейин! Бу Маркарын! Бу уста Баба-нын!—дейә гушлары көйдә пайлашдырыб вурурду.

Анчаг бирдән көзләнилмәз бир һадисә бизим бу гыз-ғын вә нәш'әли овумузу ярымчыг гойду.



Күлөйин шиддэтти бир һәмләсиндә дәннз тәрәфдән шимшәк чакмасына бәнзәр, көз гамашдыран көйүмтүл бир парылты илә боғуг бир шагғылты гопду.

Рәшид:

— Вай сәни!..—дейә элә чығырды ки, элә бил ән әзиз бир ериндән яраланды.

Мән һәйәчанла:

— Нә олду, Рәшид?—дейә сорушдум.

— Электрик мәфтили гырылды!—дейә о ериндән сычрайыб, тәләсик бир һалда галын үст палтарларыны союлмаға башлады, анчаг узунбогаз резин чәкмәләрини чыхармады.

— Нә әдирсән, Рәшид?

— Кәрәк мәфтили битишидрәм!—дейә о әйилиб марыгдан сүмбә еринә ишләтмәк үчүн гойдугу, бир метр гәдәр узунлугда, чечәлә бармаг йогунлугда бир мис мәфтили парчасыны гапыб, дәннзә сары чумду.

— Даян, Рәшид, хәстәләнәрсән!—дейә ону сахламаг истәдимсә дә, о, әсла әтина әтмәйиб, артыг ләпәдәйәндән суя кирә-кирә чаваб верди:

— Неч нә олмаз! Гышда о гәдәр гуш далынча суя киришәм ки... Орада адамлар ишләйир, машинлар ишләйир... Тонларла нефт..

Күлөйин выйылтысындан, дәннзин курултусундан даһа онун сәсини эшидә билмәдим...

Иликләрә ишләйән бу союгда Рәшидин синәсини көпүкләнән далғалара кәриб, онлары яра-яра ирәлиләдийнә бахдыгча, онун чәсарәт вә фәдакарлығына һейран олурдумса да, башына бир фәлакәт кәлә биләчәйини дүшүнүб һәйәчанланырдым.

Һава артыг хейли ачылымыш, чәркә илә дәннзә узаныб кедән электрик дирәкләри айдын көрүнүр, анчаг дәннз буругларындан даһа ишыг кәлмирди...

Рәшид судакы биринчи дирәйи кечди. Икинчийә яхынлашырды. Далғалар онун башындан ашырды... Лакин о дурмадан ирәлиләйирди. Будур, икинчи дирәйә чатды. Ону тутуб бир ан дурду. Әтрафында нәсә ахтарырды. О, гайнашан далғаларын арасында нә тапачаг? Бир аз да,

бир аз да ирәлиләди. Гырылмыш мәфтилин учуну тапыб кери гайытды. Дирәйә дырманды. Далғалар онун аягларындан чәкиб йыхмаг истәйирди. Күләк дәннзин көпүкләрини вә сулу гары үзүнә чырпырды. Лакин о, инадала вә инамла дырманырды.

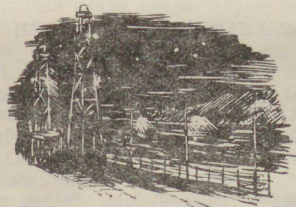
Чатды... Әлини финчана атыб бир аз да галхды... Бир аз да...

Бирдән, әввәлчә онун мәфтили битишидрдийи ердән кичик бир мави гығылчым парлады вә бир анда дәннзләк чәркә-чәркә ишыглар янды...

Рәшид далғалары яра-яра гайыдыб саһилә кәләркән, мәннм көзүмдә гат-гат бөйүмүшдү. Элә бил о, баягы ади чаван оған дейил, нағылларда тәсвир әдилән әфсанәви бир пәһләванды.

Онун бәдәнини бәлкә дә ов бәркитмишиди; анчаг гәлбинә вә ирадәсинә бу гүввәт вә гүдрәти сосялист әмәйи, совет вәтәни, Ленин комсомолу вермишиди.

Июн 1951





ТЭЭ ТҮФЭНКИН СИФТЭСИ

Дэрс илинин гуртармасына аз галырды. Район мэркәзиндә комсомол тәшкилаты йй тәтилини мәдәни вә сәмәрәли кечирмәк мәсәләсинә һәср олунмуш мүшавирә чагырмышды. Мүшавирәдә пионер вә мәктәблиләрин колхозлара көмәк этмәк, өлкәмизин бағ-бағатларла бәзәмәк, зәрәри һәшәрәт вә һейванлары гырмағ, файдалы гуш вә һейванлары горумағ барәсиндә мәрүзәләр әдилмиш, лазымы көстәришләр верилмишди.

Сәлим дә өз кәнд мәктәбләриндән бу мүшавирәйә нүмәйәндә көндәрилмишди. Файдалы гушлары горумағ барәсиндәки мәрүзәни о чох хошламышды.

Мәрүзәчи дөмишди:—Өлкәмизин кениш дүзләриндә, күллү-чичәкли дағларында, көй дөнизләриндә, биллур көлләриндә яшәян чейранлар, гырговуллар, турачлар, көкдикләр, өрдәкләр, газлар—һамысы халгын өз малы-

дыр. Бунлар халг тәсәррүфатынын айрылмаз һиссәсидир. Бунлары вахтсыз вә ганунсуз гырыб тәләф этмәк, мәсәлән, колхозун әкин вә һейванларыны тәләф этмәк кими бир чинайәтдир. Буна көрә дә һәр мәктәбли, пионер вә комсомолчу зиянчыларла мүбаризә апармалыдыр. Өлкәмизин файдалы һейван вә гушларыны тәләф әднәләр ялынз гурд, чаггал, түлкү вә саир йыртгычы һейванлар дейил, адыны овчу гоян бәзи нашы адамлар да вардыр. Дәчәл вә тәрбийәсиз ушағларын итә, пиийә вә я гоншуларын гапы-панчарәсинә даш атыб әйләндикләри кими, бунлар да өлкәмизин сәрвәт вә зийнәти олан көзәл гуш вә һейванлары вахтлы-вахтсыз гырыб тәләф этмәкдән ләззәт алырлар. Һалбуки пешәкар овчулар һәр ил дөвләтә миллион манатларла хейир кәтирән хәз-дәри вә мин тонларла эт тәһвил верирләр. Һәвәскар овчулуг совет өлкәсиндә идманын ән көзәл вә файдалы нөвләриндән биридир.

Әсл овчу гайғыкеш бағбан кимидир. О, ов гушларыны вә һейванлары горуяр, лазым кәләндә, һәтта ем вериб бәсләр вә ялынз вахтында ганун үзрә овлар...

Мәрүзәчинин бу сөзләри Сәлимин үрәйиндән иди; чүнки Сәлимкилин кәнди дөвләт горуғу сәһәсиндә ерләширди. Атасы да горуғчулардан бири иди. Гыш, яз, йй тәһилләриндә Сәлим дә атасы илә горуғу кәзмәйә чыхарды.

Горуғ көзәл бир көрфәзин кәнарында гамышлыг, коллуг, хырда мөшәликдән ибарәт учсуз-бучагсыз бир ер иди. Бурада һәр бир шей өз тәбини һалында сахланылмышды. Гамышлыглар арасында күзүк кими парылдайн дум-дуру көлләр, көлмәчәләр, ахмазлар, көрфәзин ичәрисиндә хырдача, гөшәнк адачыглар варды. Узаг-узаг өлкәләрдән: бузлу Шималдан, чох исти Африкадан, дунянын һәр бир ериндән үчүб көлән гушлар бурада өзләрини «өз эвләриндә» олан кими, бәлкә орадан даһа раһат вә асудә һисс әдирдиләр. Бурая нәинки нисанлар дөйиб-долашмыр, һәтта йыртгычы һейван вә гушлары да гоймурлар. Көлләрдә вә чәмәнләрдә онлар үчүн ем вә ятыб динчәлмәк, юва гуруб балаламағ вә балаларыны бәсләйиб бөйүтмәк үчүн нә лазымса, һамысы

варды. Һәтта чүрбәчүр сәбәпләрә көрә тәби ием аз олачда, онлар үчүн сүя вә гуруя тонларла арпа, бугда, чәлтик вә саир емләр төкүрдүләр. Бурада ишләйән горугчулары вәзифәси тәйин әдилдикләри сәһәни көзмөк, ганун позанлары, йәһни гадаган олунмуш ердә гуш овлаянлары тутмаг, чанавар, чаггал, түлкү, гамыш пишийи, гузгун, чалаган, гарагуш вә саир йыртчы гуш вә һейванлары төләф әтмәкдән ибарәтди.

Сәлим һәлә ушаглыгдан атасы илә бирликдә горугу гарыш-гарыш көзмишди, О, хырдача, сәрчә бойда олан чүлүтләрден тутмуш ири, гузу бойда ангут вә гу гушларына гәдәр бүтүн гушлары таныйыр вә севирди. Горугда әлми ишчиләр гушларын һәятыны: һарадан кәлиб, һарая кетдикләрини, нечә яшадыгларыны вә артыгларыны өйрәнирдиләр. Сәлим дә гушлары тутмаг, аягларына язылы йүнкүл әлүмин һалга тахмаг ишиндә әлми ишчиләрә көмәк әдирди. О, өзүнә сөз вермишди ки, орта мәктәби гуртардыгдан сонра али мәктәбә кириб һейванат әлими олачаг, кәлиб бурада, һәмин бу горугда ишләйчәкдир. О, һәлә индидән бир чох гушларын бизим ерләрә нә вахт вә һарадан кәлдикләрини, нә вахт вә һара кетдикләрини, нә вахт вә нечә бала чыхартдыгларыны, нә едикләрини яхшы билирди. О, гушларын һәятындан әлә гәрибә сөһбәтләр әдирди ки, бәзән мәктәб йолдашлары она инанмайыб, чох шейләри өзүндән уйдурдуғуну куман әдирдиләр.

Мәсәлән, бир күн Сәлим гамышларын арасындан көрфәздәки гушлара тамаша әдирди. Көрфәздә ири, чәһрайы рәнкли ангут вә онлардан хейли кичик олан гара рәнкли гарабаттаг гушлары үзүшүрдүләр. Ангутлар суюн үзүндә тәнбәл-тәнбәл дуруб узун боюнларыны бүкмүш, алты кисә кими олан екә димдикләрини белләринә гоюб, мүркүләйирдиләр. Гарабаттаглар исә, бөйүк бир арымдаирә һалында чәркәйә дузүлүб, ганадларыны сүя чырпа-чырпа сүр'әтлә сәһилә доғру үзүр, беләликлә балыглары суюн дүзә еринә говурдулар. Бурада исә далабад сүя баш вуруб, балыглары тутур вә удурдулар.

Гарабаттаглар бир мүддәт белә балыг овладыгдан

сонра, көрүнүр ки, йорулдугларындан вә түкләри исландыгындан, динчәлиб гуруланмаг истәдиләр. Көрфәз бөйүк, сәһил исә гамышлыг иди. Судан чыхыб динчәлмәк үчүн яхында нә бир ада, нә дә бир гая вар иди. Онда бир нечә гарабаттаг, һәрәси димдийнә ири бир балыг алыб, ангут гушларына яхынашдылар, балыглары онлар вердиләр. Ангутлар екә, алты кисәли димдикләрини ачыб, балыглары удулар. Гарабаттаглар исә, онларын белинә чыхыб ганадларыны чырпараг, гурунмаға вә раһат-раһат отуруб динчәлмәйә башладылар...

Сәлим өз көзү илә көрдүйү бу һадисәни йолдашларына данышдыгда, онлар буна инанмайыб, күлүшмүш вә демшидиләр:

— Һеч әлә дә шей олармы?..

Белә һалларда Сәлимин каһ ачығы тутар, каһ да дөйәрди:

— Яхшы, инди инанмайын... Бөйүйүб, алим оlanda, бунлары дәлил-сүбутла китабымда язарам, онда охуюб инанарсыныз!..

Сәлим инди еддинчә синифдә охуторду. Горугчулуг ишиндә дә атасына хейли көмәйи дәйирди. Һәтта кечән гуш горугу йохламаға чыхаркән, бир нечә чаггал, түлкү вә йыртчы гуш вурумш, бунун үчүн горугун мүдирий-йәһни она хейли мұкафат вермишди. О, өзүнә бир дәст яхшы ов палтары, резин чәкмә вә бир төклүлә гахлама түфәк алмышды. Бу түфәк яз-гыш, һәмишә онун чийиндә оларды.

Инди Сәлим мушавирәдән чыхыб, кәндләринә гайыдырды. Ахшам үстү иди. Сәлим шосе йолунун кәнары илә кәндә яхынашмагда иди.

Сәһәрдән яғмыш олан баһар яғышы күнортадан сонра көсмиш, йолун һәр ики тәрәфиндә олан кениш чәлтик тарлаларынын торпағы бол-бол исланыб шишмишди. Сәлим яғмышын торпаға чохму, азмы ишләмиш олдугуну йохламаг үчүн бир аددым шоседән кәнара чыхды. Аңгы аз гала топуға гәдәр ислаг торпаға киришди. Сәлим севинмиш бир һалда кери гайытды. Баһарын бу вахтында белә бол яғыш халис бәрәкәт демәкди. О

бойланыб, атрафы сейр этди. Ягышдан сонраки саф вэ шэффаф навада эн узаг ерлэр дэ апайдын көрүнүрдү.

Яхында, йолун һөр ики янында чэлтик вэ тахыл тарлалары, бир аз узагда чичкөләнмиш вэ рәнкдән-рән-кә чалан мейвә бағлары, сөлигә илэ чөркә-чөркә дүзүл-мүш лимон-наринки ағачлары көрүнүрдү. Даһа узагда, дүзәнлэ бирләшән ямачда салынмыш чай әкинлэри, он-ларын ардында кет-кедә учалан вэ күлмәхмәр дөшән-миш кими көрүнөн мешәли дағларын башлары түнд көй, бозумтул-бәнөвшөйи рәнкләри чалыр, гат-гат, пил-лэ-пиллэ бир-бири үзәринә галаныб, көйә дирәнирди. Бу дағлар ахшам күнәшинин юмшаг шэфәгләрини әкә эт-дирән булутлара элэ гарышарды ки, дағларла булутла-ры бир-бириндән сечмәк мүмкүн олмурду. Гаршы төрәф-дә, үфүгдә исә, дәниз бу көзәл лөвһәннин көнарына чә-килмиш нәгшәли күмүш бир һашийә кими көрүнүрдү...

Бүтүн бунлары фәрһлә сейр эдән Сәлим көкүс долу-су бир нәфәс алды. Оянымыш исләг торпағын хош нәфә-си, тахылын, тәзә отларын, бағларда вэ ямачлардаки күл-чичәйин әтрилә долу олан о төрәвәтли саф вәтән һавасы чийәрләринә долдугча, Сәлим санки анбаан бө-йүйүр, учалыр, башы булутлара чатырды. О, гәлбиндә, голларында сонсуз бир гүввәг вэ гүдрәт һисс әдир; белә көзәл вә азад бир өлкәннин оғду олдуғу үчүн сон-суз бир гурур вэ ифтихар дуюрду. Белә чошгун дәгигә-ләрдә о, һәмншә вәтән вә азадлыг, сүлһ вә сәадәт бар-росиндә билдийи вә севдийи нәгмәләрдән бирини охуяр-ды. Инди дә көксүнү габардыб, әскәрсағғы, нәгмәнин аһәнкинә үйгүн мүнтәзәм вә мөһкәм аддымлар ата-ата, хош бир сәслә охумаға башлады:

Ана юрдун гучағында
Бой атырыг азад, шән.
Бәсләр бизи,
Сәсләр бизи
Хош күнләрә бу вәтән!..

Сәлим ширин арзу вэ хәяллар ичиндә, атрафынын доймаг билмәйән нәзарләрлә сейр эдә-эдә, йол кедәр-

кән, газ гаггылытысына бәнзәр таныш сәсләр эшитди. Башыны галдырыб бахды. Хейли узагда бучаг һалында дүзүлмүш бир дәстә гуш көрдү. Гушларын боюн вэ аяғлары о гәдәр узун иди ки, бунлар узагдан ортала-рына ганад тахылмыш охлара бәнзәйирди. Сәлим адәти үзрә тез йолун көнарындаки ири бир колун далына ки-риб кизләнди. Гушлар дүз она сары кәлир вэ кәлдиқә алчалырдылар. Она чатдыгда, башынын үстүндә бир даирә вурдулар. Сәлим инди гушлары яхындан көрүр, гаггытыларыны эшидирди. Гушларын ири, әйри дим-дикләринин учу, ганадларынын алты вә үстү ал-гырмы-зы, бәдәнләри вэ аяғлары ачыг чәһрайы рәнкдә иди. Дәстә лап алчалыб, Сәлимдән ики йүз аддым гәдәр аралы, дәнизләр тарлаларын арасындаки даяз көлмәчә-йә гондулар. Әввәлчә узун боюнларыны узадыб атрафы йохладыгдан сонра, бир төһлүкә әләмәти көрмәдиклә-риндән архайынлашыб, дәнләнмәйә башладылар.

Бунлар чох гәрибә гушлар иди. Элә бил башга-баш-га гушларын бәдәнләринин айры-айры үзвләриндән гу-рашдырылмышдылар: аяғлары газ аяғы илэ лейләк вә я дурна аяғы, боюнлары гу боину, бәдәнләри газ бәдәни, димдикләри исә һәддиндән артыг ири вә учу гармаг кими әйри иди. Гушлар боюнларыны гатлайыб кәзин-дикдә, элә бил көлмәчәнин ичиндә чанлы суал ишәр-әлери кәзинширди.

Сәлим чох заман горугда әтдийи кими, колун архасын-дан бунлары сейр әдиб ләззәт алырды. О, бу гушлары ях-шы таныйырды. Бунлар гызыл газ иди. Юмшаг, ярашыглы түкләринә вә әтләринә көрә бунлары вахтилә чох гыр-мыш олдуғларындан, бунларын мигдары чох азалмыш-ды. һөкүмәт бу зәриф вә ярашыглы гушларын нәслини артырмаг үчүн нечә ил иди ки, онлары овламағы гада-ған әтмишди.

Сәлим бөйүк бир марағ вә диггәтлә бу аз көрүлән гушлара тамаша әдәркән, бирдән кизләндийи колун янындан һәнирти эшитди. Дөнүб баханда, сәссизчә кәл-миш бир «Москвич» машинынын колун янында дурду-гуну көрдү.

Машындан көдөк, атли-чанлы, эни илэ узуну бир олан, кирдэсифэт, галындога, быгы-саггалы тэмиз гырхылмыш бир адам зорла байыра чыхды. Онун эйниндэ түнд гөһвэйи золаглы бир костюм, ипөк көйнөк, богазында алабээк бир галстук, башында ачыг яшыл бир панама, аягында гара лак туфли вэ тэээ галош варды. Панамасынын көнары о гэдэр энли, өзүнүн бою исэ о гэдэр көдөк иди ки, көбөлөйө бэнзэйирди. О, машынын дал гапысыны ачыб, орадан пар-пар парылдаян зөрли-бээкли бир гошалулэ түфөнк чыхартды вэ гушларын гондугу сэмтэ бойланмага башлады.

Бу адам бирдэн колун янында дуруб, она һейрэтлэ бахмагда олан Сәлими көрдүкдэ, эввөлчэ диксинэн кими олду, сонра өзүнү дүзэлдиб, эмрэдичи бир эда илэ ондан сорушду:

— Ә, о дурналар һара гонду?

Сәлим гушлара сары бахмадан чаваб верди:

— Онлар дурна дейил, гызыл газды.

Һәмин адам тәэччүблэ сорушду:

— Нэ?

— Гызыл газ.

— Гызыл газ?! Даһа яхшы!..

О, севинмиш бир һалда машында, сүрүчү ериндэ отурмуш йолдашына дөнүб, ловга-ловга деди:

— Эшитдинми? Гызыл газ!.. Сәнэ деминшид ки, белэ түфөнкин сифтәси я көрөк газ ола, я чейран!..

Сонра о енэ Сәлимэ дөнүб, суалыны тәкһар этди:

— Ә, о гызыл газлар һара гонду?

— Онлары вурмаг гадаһандыр, йолдаш!

— Яхшы, узун данышма! Сәнэ нэ доһли вар?

Сәлим мүшавирэдәки мәрузәчинин сөзләрини ядына салыб, яшлы адамлара мөһсус чидди бир эда илэ чаваб верди:

— Совет ганунлары һамы үчүн эзиздир. Ганун позанлара мане олмаг исэ һәр вәтәндашын борчудур.

Бир көнд ушаһандан белэ гәт'и чаваб көзләмәйән көдөк бойлу адам эввөл бир аз дурухду, сонра иши зарафата салыб, саймазяна деди:

— Яхшы, яхшы! Чох данышма, аһзын бөйүк олар! Индичә газлардан беш-алтысыны вуруб, бирини дэ сәнэ верәрәм: ейәрсән газ этини, көрәрсән ләззәтини, ганунзад да ядындан чыхар!..

Көдөк «овчу» Сәлимлэ даныша-даныша газларын гондуғу тәрәфә бойланды.

О, машындан гушларын гондуғу сәмти тәхминән көрмүшдү. Бою көдөк олса да, көлмәчәйә гонмуш гызыл газлары көрмөк чәтин дейилди.

О бирдән гушлары көрдү вэ севинчөк о тәрәфә кетмәк истәдиклэ, һоседән көнара бирчә аддым атар-атмаз, топуға гэдэр палчыға батды. О, аягыны палчыгдан чәкиб чыхармаг истәдиклэ, галошу чыхыб орада галды. Иши белэ көрдүкдэ пәрт олду. Түфөнкин лүләси илэ галошу чәкиб чыхарды вэ аяғына кейә-кейә йолдашыны чаһырды:

— Ә, бир байыра чых көрөк, нэ чарә гылаг!..

Машындакы адам да чыхыб онун янына кәлди.

О, арыг, уча бойлу, садэ кейимли бир адам иди. Онлар ян-яна дурдугда, Дон Кихот илэ онун силаһ даһшыяны Санчо кими гәрибэ вэ күлүнч көрүнүрдүләр.

Узун адам газлара сары бахыб деди:

— А киши, чох узаг дейил ки!.. Иәни тәрифләмәкдән зәһләмизи төкдүйүн бу түфөнк бурадан ораны да вурмаз? Элә бурадан ат, чатар!..

— Чатмағына чатар!.. Бәс вурдум, нечә көтүрөк?

— Сән бир вур, галсын көтүрмәйи.

Онларын бу сөһбәтләриндән Сәлим севинди. Бу сөзләрдән һеч биринин нэ овдан, нэ түфөнкдән башы чыхмадығы ашкар олду; чүнки бу мөсафәдән гуша гырма түфөнки илэ атмаг, мөсәлән, электрик лампасыны үфүрмәклә сөндүрмәйә чалышмаг кими бир шей демәкди. Сәлим билди ки, белэ овчулардан бу гушлара бир хәтәр көлмәз. Олса-олса, гушлары түфөнкин сәсинэ үркүдүб гачырачаглар ки. Сәлимн дэ истәдийи элә бу иди.

Ери кәлмишкән ону да гейд эдәк ки, овчулугда бир бу иши идманын мараглы вэ файдалы нөвү кими севәнләр, буна көрә дэ овун һәр чүр чафасына да сәфа

билөн эсл һәвәскарлар, бир дә онлары тәглид эдән сахтакарлар вар. Иә'ни элә адамлар да вар ки, ова нә һәвәс, нә дөзүмләрнә олмадығы һалда, өзләринә бир түфәнк алыр, сонра «нәнәм мәнә кор дейиб, һәр етәни вур дейиб» саяғы «овчулуға» башлайырлар. Бунар адәтән түфәнкин ән ярашылығы, бәзәк-дүзәклисини алырлар ки, һеч олмаса, овла өйүнә билмәсәләр дә, түфәнкләри илә өйүнсүнләр. Белә «овчулар» йолда телеграф мәфтилләринә гонмуш ызыг сығырчынларын, инсана өйрәшиб, ондан гачмаян фағыр кәйәрчинләрин, сүрү-сүрү йолун ортасына гонан эһтиятсыз гарға вә долашаларын гәһимидирләр. Элә машынын пәнчәрәсиндәнчә түфәнкин учуну чыхарыб атыр, сонра да шүчаәтләри илә өйүнүрләр. Тәбиәтин гәрибә бир мәнзәрә вә я һадисәсини саатларда сейр вә мушәһидә этмәйи севән эсл һәвәскар овчулар бә'зән эвә әли «бош», лакин үрәкләри хош тә'сирләрлә долу гайыдарларса да, о бириләринин чанталары һеч бош олмаз. Гонаг дүшүндүкләри әв йийәсинин вә үзә салыб гошудуғлары овчу достларынын сәхавәти сайәсиндә, я да йолда раст кәлдикләри пешәкәр овчулардан садәчә сатын алмаг сайәсиндә, чанталарында һәмишә беш-он ғырговулдан, турачдан, өрдәкән олар...

Сәлим белә «овчулар» чох раст кәлдийиндән, гаршысындакы адамын да беләләриндән олдуғуну һәмин саат дуйду. Газ вурмаг беләләринин һүнәри олмадығыны билиб севинди. Анчаг ишин нечә гуртарачағыны билмәк үчүн, дуруб тамаша этмәйә башлады; чүнки белә «овчуларын» бу чүр овлары, сиркдәки яланчы пәһлаванын оюну кими чох заман гәрибә вә күлүнч нәтичәләрлә гуртарыр.

«Овчу» илә йолдашы ағзы этә чатмаян тамәһкар пишикләр кими, бойланыб газлара сары бахыр, ерләриндә вурнухур, нә эдәчәкләрини билмирдиләр.

Ахырда «овчу» әмрәдичи бир әда илә Сәлимә деди: — Бура бах, гочаг. Дурма, тез бу яхындаң бир әт-дан-эшшәкдән тап кәтир, миниб, гушлардан вурум.

Сәлим баяг кәләркән, яхында, йолун кәнарында чидарларны отлаға бурахылмыш бир эшшәк көрмүшдүсә дә, гәсдән белә чаваб верди:

— Бураларда эшшәк йохдур, атлар да һамысы ишдәдир.

Сәлимин бу чавабының мә'насыны «овчу» баша дүшмәдисә дә, йолдашы дуюб күлдү:

— Афәрин!— деди,— яхшы чаваб вердин...

Сонра о, йолдашына дөнүб деди:

— Айә, һеч өмрүндә ат минибсәнми ки, белә бөйүк-бөйүк данышырсан. Енә гатырдан-эшшәкдән олса, бир төһәри вар...

«Овчу» бу сөзләрә дә фикир вә чаваб вермәйиб, йола вә әтрафа көз кәздирмәкдә иди. О, бирдән севинмиш бир һалда:

— Одур һа, аллаһ етирди!— дейә сәсләнди.

Сәлим онун көстәрдийи сәмтә бахды. Доғрудан да баяг көрдүйү эшшәк лап йолун кәнарына чыхмышды; колун ардындан онун екә башы вә узун гулаглары ашкар көрүнүрдү. «Овчу» тез она сары кетди.

Иш инди доғрудан да чидди бир һал алырды. Әкәр «овчу» эшшәйә миниб, эһтиятла кедә билсәйди, гушлара яхынлашыб, доғрудан да онлардан бир нечәсини вурар биләрди.

Сәлим һәмишә чийиндә кәздирдийи түфәнкини, бу дөфә район мәркәзинә кәдәркән, утаныб көтүрмәдийинә тәссүфф этди. Түфәнки янында олсәйди, инди һавая бир күллә атыб гушлары үркүдәр вә чанларыны бу нашынын әлиндән гуртармыш оларды. Һәр һалда инди бош дурмайыб, бир тәдбир көрмәк лазым иди.

Сәлим һәр шейдән әввәл машынын нөмрәсинә бахды вә дәфтәрчәсини чыхарыб, нөмрәни орая ызды ки, бу гануниозучулуг һәрәкәтини ызыб дөвләт овчулуг мүфәттишлийинә хәбәр версин; машынын нөмрәси васитәсилә бунарнын кимләр олдуғуну тәйин этмәк чәтин дейилди. Буну әтдикдән сонра, Сәлим бир аз кәнарда, шосе йолунун алтындан кечиб сабилә доғру узанан арха сары йөнәлди. Архын һәр ики дик кәнарыны галын от вә гамыш басмышды. Бурадан гушлара сары кедиб, «овчу» ора чатмадан әввәл онлары үркүтмәк мүмкүн иди. Сәлим дә белә эдәчәкди. Анчаг сүрүшкән отларын үсгү

вә сых гамышларын арасы илә ейин кетмәк о гәдәр дә асан бир иш дейилди. Бир дә «овчу» Сәлимә нисбатән даһа гыса вә яхын бир йолла кедирди.

Сәлим архын ғырағы илә кедә-кедә, тез-тез дөнүб «овчуя» бахырды. О, чулсуз эшшәйин үстүндә эввөлчә бир-ики дәфә йыргаланыб, аз гала палчығын ичинә йы-хылачагды. Сонра түфәнкини чийнинә чарпаз салыб, эшшәйин нохтасындан мөһкәм япышды вә сүрмәйә баш-лады. Аяглары бир-биринә долашан арыг вә гоча эш-шәйин үстүндә, чийни түфәнкли, башы панамалы бу «овчу» инди доғрудан да ени бир Санчоя бәнзәйирди.

Онун бу көркәмина Сәлим һәм күлүр, һәм дә онун гушлара даһа тез чата биләчәйини дүшүнүб, гәзәблә-нирди.

«Овчу» илә Сәлим, кет-кедә бир-биринә яхынлашыр-дылар. Араларында он—он беш метрлик бир мөсафә га-ланда «овчу» бирдән эшшәйи сахлады вә түфәнки чий-ниндән көтүрүб, элинә алды. Сәлим буна тәәччүб этди; чүнки гушлар һәлә түфәнк мәнзилдән чох узагда идиләр.

Лакин өмрүндә раст кәлмәдйи бу ири вә гәрибә гушларын көзү өнүндә кәзишдийини көрән «овчу»нун көзү гызмыш, һәр чүр һагг-һесабы итирмишди. О, өзүн-дән узун олан түфәнки күлүнч бир һалда дөшүнә ди-рәйиб, нишан алды. Сәлим гушлар сарыдан архайын олдуғу үчүн, даһа о тәрәфә бахмайыб, бу «овчу»нун түфәнк атмасына тамаша этмәйә башлады вә бу заман гәрибә бир һадисә баш верди:

Түфәнк ачылан кими, онун сәсиндән үркән эшшәк бир гоша шыллаг атды вә «овчу» ашыб башы үстә сы-йыг палчығын ичинә дүшдү. Әлиндән чыхыб палчыға дүшөн түфәнк бир дә ачылды. Бундан бир дә үркән эшшәк баш көтүрүб гачды...

Тәпәдән дырнаға гәдәр палчыға булашмыш олан баягкы галстуклу-панамалы «овчу» галхыб үз-көзүнүн палчығыны силә-силә, йолдашыны сәсләди:

— Айә, нечәси галды?



«Овчу»нун бу күлүнч халына вэ бу халындан даһа күлүнч олан суалына угуна-угуна күлмәкдә олан йолдашы гәһгәһләр арасындан кәсик-кәсик чаваб верди:

— Һамысы! Сән өләсэн, һамысы.

— Галды?

— Йох, учду...

Бу суал-чавабдан сонра тамам пәрт олмуш «овчу» чашгын-чашгын ян-йәрсинә көз кәздирди. Бир тәрәфдән түфәнкини, о бири тәрәфдән ичи сулу палчыгла долмуш панамасыны тапыб, дизә гәдәр палчыга бата-чыха, шосей сары кәлмәйә башлады. Инди о эввәлкиндән дә көдөк көрүнүрдү.

Түфәнкин икинчи дәфә ердә ачылмасындан никаран галмыш Сәлим, һәр овчу кими, яхшы түфәнкә һейфи кәлдийиндән, она бир шей олуб олмадыгыны билмәк үчүн, машина сары кетди.

«Овчу»нун йолдашы һәлә дә күлүр вэ тез-тез тәкран әдирди:

— Ейәрсән газ этини, көрәрсән ләззәтини!..

«Овчу» динмәз-сөйләмәз, пәрт бир һалда, үст-башына япышмыш гаты палчыгы тәмизләйирди. Йолдашы онун доғрудан да бикәф олдуғуну көрүб даһа күлмүр, она көмәк әдиб, үрәк-дирәк верирди:

— Яхшы, гой галсын, инди бундан артыг тәмизләнмәз. Мәнин плашымы кей. Палтарларын гуруяндан сонра, бир дә тәмизләрәк гуртарыб кедәр. Кефини поэма, овда белә шейләр чох олар, «көнлү балыг истәйән өзүнү суйа вурмалыдыр!»

«Овчу» палтарларына алабабат тәмизләйиб, нөвбә аягларына чатдыгда, мә'лум олду ки, галошларынын икиси дә чыхыб палчыгын ичиндә галмышдыр. О, үмидсиз нәзәрләрлә баяг йыхылдыгы ер вә кәлдийи йола бахды. Енидән орая кетмәк вә галошлары тапмаг чох чәтин иш иди.

«Овчу»нун үзүндә һәлә назик бир палчыг тәбәгәси галдығынданмы, йохса горху вә гәзәбиндәнми, нә исә, онун бир аз эввәлки гызармыш күләр үзү инди сапсары

иди. Солгун додаглары әсир, бир-бириндән хейли аралы олан гөвсә бәнзәр гашлары чатылмышды.

«Овчу»нун тамамилә яддан чыхардыгы әзиз-хәләф түфәнки дә, нәһайәт, ядына дүшдү. Түфәнк бүтүн палчыг ичиндә олбуғундан, һеч бир ери көрүнмүрдү. «Овчу» әййилиб түфәнки ердән көтүрдүкдә, бу вахта гәдәр бир аз кәнарда дурмуш Сәлим яхына кәлди.

«Овчу» чәкмәләрини силдийи әскини эввәл түфәнкин гундағына чәкди, сонра гундагдан япышыб, лүләсини силәндә, әлини бычаг кәсмиш горхаг бир ушаг кими зарыды:

— Вай аман!..

Түфәнкин сол лүләси, ичи палчыгла долдуғундан патрон хәзинәсинин ағзындан лүләнин учуна гәдәр партлайыб там ачылмыш, партлайышын зәрбиндән сағ лүлә дә ортадан ичәри батыб әйилмишди. Бир аз эввәлки о ярашыглы, бәзәкли түфәнк инди бир парча метал ғырығындан башга бир шей дейилди...

«Овчу» ағламсынмыш бир пычылты илә өз-өзүнә дилләнди:

— Яхшы сифтә эләдик!..

Сәлим баша дүшдү ки, бу адам бир дә нәинки ғызыл газа түфәнк атмаз, даһа өмрүндә әлинә түфәнк алмаз. Бундан архайын олан Сәлим динмәз-сөйләмәз онлардан айрылыб йолауна давам этди вә бир нечә ағдым кетдикдән сонра машинын нөмрәсини яздыгы кағзы чырыб атды.

Июль 1951





БОШ ГОРХУЛАР

Диктор хава бүросунун маълуматыны бу сөзлөрлө гуртарды:

«...Абшеронда сабаһ эввалчә мулайим, кетдикчә шиддәтләнән шимал күләйн көзләнилир. Хава булутлу олачаг, арабир гар яҗачаг...».

Доғрудан да хава элә бу күндән союмуш, хәзри әсмәйә башламышды. О ки галды гар яҗмаға, истәйир яҗсын, истәйир яҗмасын. Анчаг, әлбәттә, яҗса яхшы олар; чүнки нарын тоз кими гар, өрдәйин көзүнә вуранда, эһтияты ялдан чыхарыб саһилә яхын, өзү дә алчагдан учур.

Сабаһ истираһәт күнү иди. Үч йолдаш сөзләшиб кечә йола чыхмағы гәрара алдыг. Йолумуз чох узаг дейилди. Абшеронун шимал саһилиндәки овлағлардан биринә кедәчәкдик. Йола бир саат, узаг башы саат ярым вахт лазым иди. Анчаг ғыш йолу, кечә, машинын чүр бәчүр шылтағларыны нәзәрә алыб, тез чыхдыг.

Тәсадүфән нә машинын камералары бурахды, нә бензин борусу зибилләнди, нә дә йолу аздыг. Буна көрә дә ов вахтына һәлә ики саат галмыш ов еринә чатдыг. Кечәнин бу кеч вахтында кәнддә һеч кәсә әзийһәт вермәк истәмәйиб, машины дүз саһилә сүрдүк, ләпәдәйәндән етмиш-сәксән метр аралы, чохдан тәрк әдилмиш бир вәтәйонин харабальғынын далдасында сахладыг; ишығлары сөндүрүб, ов вахтыны көзләмәли олдуг.

Байыр зил гаранлыг, күләк вийылдайыр, дәниз нәрилдәйирди. Машын һәрәкәт әдәркән чох да дуймадығымыз обащдан аязы матор союдугдан сонра ичәри сохулуб, чанымыза үшүтмә салды. Белә һалларда чох вахт олдугу кими, дөзүмсүз олан бир йолдашымыз дилләнди:

— Сизә дедим дә, тездир... Гоймадыныз бир-ики саат ятыб, юхумузу алаг...

— Йох, элә яхшы кәлмишик. Бәс йолда ләнкисәйдик, нечә оларды. Бир саатдан сонра кәрәк дуруб, ма-рыг һазырлаг...

Арамызда бу барәдә ғыса бир мүбаһисәдән сонра сүкут чөкдү; һамы палтарынын яхасыны галдырыб, папағынын гулағлығларыны үзүнә чәкиб, сәссиз-сәмирсиз мүркүләмәйә башлады.

Арадаң бир гәдәр кечмиш, янымдакы йолдашымыз мәни дүмсүкләйиб, пычылты илә сорушду:

— Эшидирсәнми?

— Нәйи?

— Бир гулаг ас!

Байырдан күләйин ади уғултусу илә дәнизин нисбәтән узагдан кәлән боғуг курултусуна гарышыг гәрибә сәсләр дә эшидиллирди.

Йолдашым бир аныг кәркин бир сүкутдан сонра деди:

Вәтәйәдә чал-чағыр, вурчатласындыр!

Мән зарафатча:

— Ола биләр,— дедим,— кечмишдә чинләр, шейтан-лар хараба һамамларда, овданларда¹ той эдәрдиләр; инди, көрүнүр, башга ердә харабалыг тапа билмәдикләриндән мөчлисис бура көчүрүбләр.

Йолдашым эйни һәйәчаны пычылты илә сөзүнә давам әтди:

— Бир яхшы гулаг асл.. Чалгы сәсини эшитмирсәнми? Бах, бах, әл дә чалырлар, охуюрлар да... Одур, ичәрдән ишыг да кәлир...

Бизим сөһбәтимизә о бири йолдашлар да мүркүдән айылдылар. Доғрудан да һамымыза элә кәлди ки, чүрбөчүр чалгы аләтләринин сәсләринә бәнзәр гармагарышыг сәсләр, каһ яваш, каһ бәрк гәрибә таггылтылар, паслы гапы чырылтысы эшидилир.

Йолдашларымыздан бири дилләниб деди:

— Дүздүр, чалгы олмагына чалгыдыр, амма бу чалгы бизим билдийимиз, эшитдийимиз майны вә оюн һаваларына бәнзәмир ахы...

О бири йолдашымыз зарафатла:

— Ола биләр,— дейә она чаваб верди,— бәлкә чинләр дә американ чаз мусигисис чалырлар.

Бу әһвалаты илк «кәшф әдән» йолдашымыз өз фикриндән дәнмәйиб деди:

— Яхшы, чалгы һеч... Бәс о ишыглара нә дейирсиниз?

Доғрудан да гәрибә иди: учуг дашларын арасындан титрәк көйүмтүл ишыг ачыг-ашкар көрүнүрду.

Мән төклиф әтдим:

— Яхшы, инди ки, орада той мөчлисис вар, онда дурун биз дә ора кедиб, вахтымызын галан һиссәсини

¹ Абшеронда вә Азәрбайчанын ахар сую олмаян саир ерләриндә карван йоллары кечән мөһәлләрдә кечмишдә үстү әһрам кими тикили вә ичи пилләли су гуюлары оларды ки, буна овдан дейәрдиләр.

хош кечирәк. Чағырылмамыш гонаглар олсаг да, йәгин ки, әдәбсизлик әдиб бизи говмазлар...

Машынын гапыларыны ачдыгда үзүмүзә вуран гарлы күлөк бизи бу һиссә алданышындан айылтды. Американ мусигисис бир анда эшидидилмәз олду; ачгаг ичәридән ишыг кәлирди. Харабанын дөврәсинә һәрләниб ачыг гапысындан ичәри кирдик.

Бу ишылдаянлар яз балыг ову заманындан бурада төкүлүб галмыш фосфорлашмыш балыг чүрүнтү вә сүр-сүмүкләри иди.

Вәтәйини дөврәсинә йоғунлу-назики борулар бәдырылыб, араларына гамыш чөпәр чәкилмишди. Рәзәләри пасланмыш бир гапы күлөкдән ачылыб-өртүлүр, салланан чәфтәси каһ тахта гапы, каһ да дәмир һалгаы тохунурду. Күлөк әсдикчә бүтүн бу бору вә гамышларын, гапы вә салланан чәфтәнин чыхардыгы сәсләр бир-биринә гарышыб саксафонлу-аккордионлу, трампетли-тармбонлу американ чаз мусигисис кими сәсләнирди. Фосфорлашмыш сүр-сүмүйүн көйүмтүл титрәк ишыгы да бу дэскаһы тамамлайырды...

Йолдашларымыздан бири күлә-күлә деди:

— Янымызда сәсязан чһаз олсайды, бу «мусигини» лентая языб, индики Америка вә я американлашмыш Европа мусигисисинин ән яхшы бир нүмунәси кими нүмайиш этдирмәк оларды. Дейирләр ки, бир эшшәйин гуйруғуну чүрбөчүр рәнкләрә батырыб далына бир без гоюблар. Эшшәк гуйруғуну чырпдыгча, бу бездә бир «лөвһә» эмәлә кәлиб вә һәмин бу лөвһә Парисдә мүасир Европа буржуа рессамлары сәркисиндә биринчилик газаныб...

Һамымыз күлүшдүк. О бири йолдашымыз әләвә әтди:

— Инди көрдүйүмүз бу һадисәни отуз-гырх ил әввәл вә я элә инди дә тәк-тәк тапыдан авам бир мөвһуматчы көрмүш олсайды, сонра анд ичиб дейәчәкди ки, эчиннәләр тоюну өз көзү илә көрмүшчүр...

Әлли яшларында, мөзәли бир киши олан шофер йолдашымыз бу ахырынчы сөзү эшидәндә дилләнди:

— Әши, ону нийә дейирсән, гой элә мән өз башыма күлөн бир әһвалаты сизә данышым.

Намымыз үшүдүйүмүздөн гайыдыб машында раһат-раһат отурдуг, шофер белә бир һадисә нағыл этди:

— Кечмишдә алверлә, мүамиләчиликлә, әв кирайә вер-мәклә вә башга белә-белә асаң йолларла мүфтә пул газанан һачылар, кәрбалайылар чох иди. Бағ вахты, ахшам ки, олду, будур һа, файтонларын, шарабанларын башы ачыларды. Кишиләр шәһәрдән гайыдыб бағларла истираһәтә кәләрдиләр. Әвдә бозбашларыны, дүшбәрәләрини ейәндән сонра кечә гүм үстүнә, ағач далдасына йығышар, ордан-бурдан данышардылар...

Мәним он дөрд—он беш ярым оларды. Биз дә бир кәнарда отуруб, онларын сөһбәтләринә гулаг асардыг. Ишминзин ады нә иди: мәктәб йох, индики кими пионер дүшкәкәлери йох...

Кишиләр узун чубугларыны түстүләдиб чырт ата-ата чин-шейтан, гарабасды, суадамы, гулябаны кими әфсанәви мэхлуглардан элә горхулу шейләр данышардылар ки... нә билим, филанкәси кечә әвиндән чыхарыб апарыблар, сабаһы ярымчан филан овдандан тапылыб, Филанкәси суадамы алдадыб чағырыб...

Гәрибә будур ки, намысыны ады илә, ери илә дейәрдиләр; куя намысыны да өз көзү илә көрәнләр олубмуш...

Нә башынызы ағрыдым, биз дә ушаг адам, бир-ики ил моллаханада охуюб, орада да элә белә-белә шейләр эшидиб, беш-алты дуадан-заддан башга бир шей билмирдик. Дунядан хәбәримиз йох... Бу сөһбәтләрә инанардыг. Бейнимиз элә долларды ки, кечә горхудан көзүмүзә юху кетмәзди. Ятанда да чүрбәчүр горхулу юхулар көрәрдик. Нава гараландан сонра овданларын, һамамларын, гәбристанын, гара тут ағачларынын яхынындан кечмәйә горхардыг.

Бир күн, пайызын әвәлләри, бағлардан көчһакөч вахты иди. Мәним дә ата-бабадан галма, өзүмдән узун, ағыздандолма, тәклүлә,—«дәниздән чыхан» дейәрдиләр, бир түфәнкими варды. Элә чахмағы, ялан олмасын, бир пинәчи чәкичи бойда оларды.

Ахшамдан бир йолдашымла сөзләшдик ки, обашдан дуруб дәниз ғырағына кедәк, гайығы тутаг. Элә бах, һәмин бу вәтәйдән бир аз о яна, суюн ғырағында көһнә бир гайыг варды. Ким ораны әввәл тутса иди, көһнә гуш онун иди.

Элә индики кими, бәлкә бир аз да бундан бәрк хәзри әсирди. Тәзәһовас вахтым иди. Ова тәләсдиймдән, көзүмә һеч юху кетмирди. Әвдә саат-филан да йох... Кечәнин бир вахты түфәнкими гапыб, дәниз ғырағына чумдум.

Кечә дә элә зүлмәт иди, адамын көзүнә бармаг сохсан, көрмәзди... Мүхтәсәри, чанымы дишимә тутуб, бир тәһәр өзүмү гайыға салдым.

Билмирәм бир саат, ики саат кечди, нә һава ишыг-лашыр, нә йолдашым кәлиб чыхырды. Чаныма горху дүшдү: күләк көһнә гайығы дөйүб мин чүр сәс чыхарыр, дәниз нәрилдәйир, ләпә шабаша вуруб¹ сую үстүмә сәлпәдәйир, һәрдән гайығы да ериндән тәрпәдирди. Бир яндан исланыб союгдан әсирәм, бир яндан да горхудан мәни союг тәр басыб... Бир һалдаым ки, дуруб кетмәк нәдир, еримдән тәрпәнмәйә дә горхурам...

Нә гәдәр вахт кечиб, билмирәм...

Бирдән гулағыма дәниз нәрәси вә күләк вийылтысында башга дейәссән бир сәс дә көлди: элә бил ким исә, гайығын дөврәсиндә көлмәчәләнмиш суюн ичиндә ағыр-ағыр аддымлайырды. Аяғынын сәсини айдын эшидирәм: көмб, көмб, көмб... Өзү дә сәс архадан йох, дәниз сарыдан кәлир. Дейәссән һава бир аз ишыглашан кими олмушду. Бойланыб бахмаг истәйирәм, амма элә бил мәни бағлайыблар. Әлим-аяғым сөзүмә бахмыр... Чин-шәятин, гулябаны, суадамы барәсиндә бүтүн әшитдикләрим кәлиб көзүмүн габағында дурду.

Ахы «өлмәк-өлмәкдир, хырылдамаг нә демәкдир» дейиб, бир тәһәр бойланыб дәнизә сары бахдым. Нә көрсәм яхшыдыр?! Үч адам бойда, тәпәдән дырнаға гә-

¹ Шабаша вурмаг—далганын кәминин дөшүнә дәйиб галһараг ичинә сәпәләнмәси.

дәр ала-була түклү бир һейвәрә шей дәннздән дүз мәнә сары кәлир. Гайыға чатмасына беш-алты аддым галыр... Дедим, йәгин, элә бу, суадамыдыр ки, вар...

Ону билдим ки, элими түфәнкин чахмағына атыб, аяға чәкмәк истәдим. Горхудан элим әсдийндән чах маг ярыда элимдән чыхды, түфәнк ачылды. Өзүм дә төпмәнин шиддәтиндән кәллә-маяллаг гайығын дибинә ашдым...

Бир дә көзүмү ачанда ону көрдүм ки, «суадамы» башымын үстүнү алыб дейир:

— Ай оғул, нә гайырырсан. Мәни одламышдың ки!..

Өзүмә кәлиб үзүнә дигәтлә бахдым, кишини лап яхшы таныдым. Һәмин бу вәтәйнин гараулчусу, чалсаггал, узунбой, энликүрәк бир киши иди. Һава союг вә ягышлы олдуғундан, икиүзлү дәри шәлә папағыны башына гоюб, күркүнү чевириб, тәрсинә кейиб, саһили ахтарырымыш ки, көрсүн ләпәләр балыг торуну кәнара атыб я йох...

Дилим-ағзым гурумушду. Ахырда зорла дилләниб дедим:

— Ай әми, мәндрә нә тагсыр вар. Бир төһәр-төһүрүнә бах, адамдан башга нәйә десән охшайырсан, элә билдим суадамысан..

Киши гаһ-гаһ чәкиб күлдү:

— Рәһмәтлик оғлу,—деди,—гурудакы адамларын әләяғы бала батыб ки, судакылар да бура кәлсин?.. Әлли илدير бу дәнзин гырағындаям. Бурада балыгдан башга бир шей көрмәмишәм...

Бу әһвалатдан сонра бир һәфтә өзүмә кәлмәдим; ама бир хейри олду ки, горхум кетүрүлдү. Даһа суадамы, гулябаны барәсиндәки бош сөзләрә инанмадым.

Бош горхуларын нечә әмәлә кәлдийини вә нечә пуч олуб кетдийини айдын көстәрән бу һадисә һамымызын өз башымыза кәлмиш буна бәнзәр һадисәләри яда салды. Арамызда һамымыздан яшлы олан йолдашымыз саатына бахыб деди:

— Вахта һәлә хейли вар. Кәлин мән дә сизә чаванлыгыда башыма кәлән бир һадисәни данышым:



Биз намымыз аз-чоҳ ингилабдан эввэлки авамлыг вэ чөһалат мүнитиндэ яшамышыг. Ингилабын илк иллэриндэ гуулуг ишинэ көрө чөнуб районлардан биринэ кетмишдим. Ахшам үстү бир көндө ишими гуртарыб о бири көндө кетмэли идим. Гогаг дүшдүйүм эвин саһиби кечэ галмагымы төһлиф этди:

— «Ахшамын хейириндэн күндүзүн шэри яхшыдыр». Йолун мешэдөндир, дэйиб-долашан олар.

— Нөйимэ дэйиб долашачагылар? Янында нэ пул вар, нэ гыймэтли бир шей. Неч кэслэ нэ дүшмөнчилиийм йох...

— Ону демирэм... Гаранлыг кечэдир. Мешэнин ичи... Чиндэн-һөмзаддан раст кэлэр.

Бөлкө дэ кечэ галардым. Анчаг бу сөз мэнэ лап тохунду. Дүздүр, о вахт элэ дэрин савадым-төһсилим йох иди, амма белэ шейлэрэ неч эввэлдэн инанмаздым. Озүм маариф саһэсиндэ ишлөйрдим. Мөктөблэри йох-ламага кетмишдим. Белэ шейлэрэ эһөмийэт версөйдим, көрөн-эшидэн нэ дөйэрдү. Күлэ-күлэ дедим:

— Гулябаныдан-заддан горхум йохдур.

Нэ исэ, аты миниб йола дүшүм. Мешэнин ичиндэ хава лап гаралды. Айсыз-улдузсуз, сакит, гаранлыг бир кечэ иди.

Мешэ илэ бир хейли кетмишдим ки, кечэ гушларынын түк үрпэрдэн гөһгөһэсиндэн, чагаллары, чанаварларынын мөш'ум улашмасындан вэ эслини билмэдийим чүрбөчүр эсрарэнкиз сөслэрин мешэни долдурмасындан мэни яваш-яваш ваһимэ басмага башлады. Көлмөйимэ пешман олдум, амма даһа керү гайытмаг да мэнэ ар келтирди. Һэм дэ йолун чоху кедиб, азы галмышды.

Ушагында эшитдийим горхулу рөвайэтлэр һараданса, бир-бир ядыма дүшмөйэ башлады: дивлэр, пөрилэр, гулябанылар, эрдолар, гарабасдылар, албасдылар... Бунлары нэ гэдэр башымдан говуб, башга шейлэр барэсиндэ дүшүнмөк истөйирэмсэ, олмур ки, олмур. Һэр агач, һэр будаг көзүмдэ бөйүйүб чүрбөчүр горхунч шөкиллэр алып...

Мэн бу гара хөялларла элбөяга икөн, бирдэн, дөйөсөн, көзүмэ бир ишылты дөйди. йох олду, энэ көрүндү. Көзлэrimi юмуб, ачдым, овушдурдум... Йох, ишылты һөники, ачыг-ашкар көрүнүр, һэтта мэн хыһлашдыгча, о бөйүйүр, бөйүйүрдү.

Яваш-яваш гулағыма тар-гавал сөслэри дэ көлмөйэ башлады. Элим-аягым сусталды. Йэгин алтымдакы ат да мөним суслугуму һисс этмиш олмалы иди ки, о да дурду. Мэн көзүмү гаршымакы ишыга зиллэиб, донуб галдым...

Ашкар көрүрэм ки, йолун тэн ортасында бир тонгал галаныб. Дөврөсиндэ, нечэ дөйэрлэр, бою бир гарыш, сагалы ики гарыш, гермызысагал чыртданлар һалай вуруб, ялы кефир. Одун үстүндө о тэрэф бу тэрэф һоппанырлар. Бизим элдэки гара пишик дэ тонгалын башында отуруб гавал вурур...

Мэн һейрэт вэ дөһшөт ичиндэ бу гарибэ дэскаһа бахмагда икөн, бирдэн, лап гулағымын дибиндэн һейбэтли бир сөс эшитдим:

— А йолда дуран, кимсэн?!

Мэн диксиндим. Бир анда тонгал да, гермызысагал чыртданлар да, чал-чагыр да—һамысы йоха чыхды. Юхудан айылмыш адамлар кими кал бир сөслэ чаваб вердим:

— Йолдан кечэнэм, а йолдаш.

— Даһа нийэ дурубсан, кечиб кетсөнэ!

Кишиё демөйэ сөз тапмадым. Сонра кедөчөйим көндин йолу бу олүб олмадығыны хөбөр алдым.

— Өзүдүр ки, вар. Бир азча да кетсэн чатарсан...

Киши атыны сүрүб кетди.

Онула данышанда диггэт этдим: ағзында папирос варды, көзүмэ көрүндэ вэ горхундан көзүмдэ бөйүйүб тонгала дөһөң шей һөмин папиросун ишылтысы имиш. Тар-гавал сөсинэ дөһөн шей исэ, атынын бойундакы хырда зынгровларын сөси имиш. Галан шейлэри дэ ваһимөйэ дүшүш олан хөялым өзү ярадыбмыш...

Достумуз сөһбөтини гуртарыб деди:

— Будур, бу да бош горхулардан биринин эмэла кэлмэси вэ йох олмасы!..

Али мөктөбдэ психолокия муэллими олан о бири йолдашымыз бу кечэ көрүб эшитдйимиз һадисэ вэ сөһбатлэрэ екун вуруб деди:

— Бош горхулар вэ я ваһимэ дейилэн шей—будур, белэ эмэла кэлир. Бунлар исэ доғру-дузкүн изаһ эдил-мэйэндэ, мөвһумата вэ хурафата чеврилир. Мәсалэн, биринчи һадисэни, достумузун харабалыгдан нөгмә-му-сиги эшидиб ишыг көрмәсини көтүрөк: әкәр о тәк ол-сайды вэ буну йохламайыб бу гәрибә сәс-күйүн вэ ишылтынын нә олдуғуну ашкара чыхармасайдыг, әсра-рәнкиз бир сирр вэ я мөвһум бир тәсәввүр кими онун ядында галачагды. О да буну таныш-билишинә даны-шыб, өзү истәсә дә, истәмәсә дә мөвһумат яячагды.

Салман әминин (шоферимизин ады белә иди) да-нышдыгы суадамы әһвалатыны көтүрөк: әкәр онда Салман әми, кишини суадамы биләндә, дуруб гачсай-ды вэ я чох заман белә һалларда олдуғу кими, өзүндән кедиб йыхылса, башы-көзү әзилсә вэ киши дә ону көр-мөйиб, кетсәйди, сонра Салман әми өзү анд ичиб һа-мыны инандырмаға чалышчагды ки, суадамыны өз көзү илә көрүб вэ куя суадамы ону дөйүб, баш-көзүнү әзибмиш.

Үчүнчү, чыртданлар тоюну көрән достумуз да атын башыны чевирүб гачсайды вэ иш ахыра чатыб, бу әһ-валатын үстү ачылмасайды, бу да «көзлә көрүнмүш» мөвһум һадисәләрдән бири кими, нәинки ядда галачаг, һәтта әтрафа яйылыб мөвһумат гәбилиндән бир рөва-йәт олачагды.

Анчаг, әксинә олараг, бунларын үчүнүн дә ахыра чатдырылмасы вэ тамамилә ади, һәяти һадисәләрә ва-һимәнин гарышмасындан доған бош горхулар олдуғу-нун ашкара чыхарылмасы, нәинки бу үч һадисәни, үмумийәтлә бунлара бәнзәр һадисәләрин үстүндәки сиррли мөвһумат пәрдәсини ачыр.

Чох тәәссүф ки, һалә шуурларда кечмиш авамлыг вэ чәһаләт дүнясынын бә'зи төр-төкүнтүләри галыр... Бун-

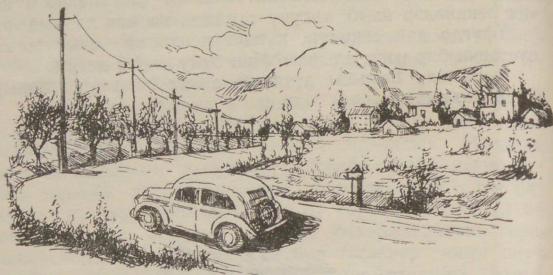
лар барәсиндә садә элми китабчалар, мөгалә вэ я ки-чик һекайәләр языб, көкүнү тамамән кәсмәк лазымдыр...

Үфүгдә дан сөкүлүр, күндоған тәрәф ачыг яшыл, лүстәйчи бир рәнк алырды. Мән буну көрүб дедим:

— Бунлар һамысы дүздүр, анчаг һава ишыгланыр. Овун вахтыдыр...

Июл 1951





ЭҢТИЯТ...

Йолдашым ова кедәчәймиз ер һаггында дейрди:
— Кәнд лап батаглыг ичиндәдир. Дөрд бир тәрәфи гамышлыг вә судур. Гар-ягыш олса, элә эвин пәнчәрә-синдән дә ов әтмәк олар. Дүз элә эвин сәкисиндән га-йыга минәчәйик...

Овчуларын да бир гисми шаирлар кими мубалигәни чох севдиклариндән, ишин әслини билмәк үчүн ондан сорушдум:

— Әзизим, бунлар бир яна... Бир дүзүнү де көрөк, беш-он ердәкдән-заддан вурмага күман вар, я йох?

— Нә данышырсан, әши! Ики-үч йүз патрону элә бирчә күндә атарсан.

— Иш патрон атмага галса, онун үчүн бир-ици йүз километр йол кетмәйә дәймәз, элә һәр ердә атмаг олар... Бир де көрүм, өзүн бу яхында һәмнин ердә олубсанмы?

Бу суалын гаршысында достум бир аз дурухду, бир-

ици дәфә удғунуб, чох да мөһкәм олмаян бир ифаде илә:

— Олмушам,—деди,—дәфәләрлә...

— Мәсәлән, нә вахт?

— Үч-дөрд ил әввәл...

— Әзизим, бизим өлкәдә үч-дөрд илин әрзиндә отуз гырх илдә көрүлмәйән ишләр көрүлүр. Бәлкә инди ора-да...

Йолдашым сөзүмү кәсиб деди:

— Йә'ни көлләр дә гуруячаг, иглим дә дәйишәчәк?

— Чох ола биләр...

Нә исә, хейли мұзакирә вә мубаһисәдән сонра һәмнин ерә кетмәли олдуг.

Достум һәмчинин хәбәрдарлыг әтди ки, йол чох харабдыр; әкәр ягыш вә я гар ягмыш олса, он—он беш километр йолу өкүз вә я кәл арабасы илә кетмәли ола-чагыг. Бир дә ки, батаглыгын ортасында олан кәнд, элбәттә, гыздырма мә'дәнидир, буна көрә дә әнтият тәд-бири олараг, һәр күн үч дәфә кинә атмалыйыг... Өзү һә-ким олдуғундан, дава-дәрманы һәмишә янында оларды.

Илк чәтинлик асфалт йолдан һәмнин кәндә сары дөндүйүмүз заман мейдана чыхды. Йолдан һәмнин тәрәфә көзәл, ишарә вә кәстәричләрә малик сәлигәли бир гол айрылырды. Бураны энишли-йохушлу, гышда палчыг-дан, яйда тоздан кечимәз бир торпаг йолу һалында көрүш олан йолдашым аздыгымызы, йолун бурадан олмәдыгыны иддиа эдирди. Шофер исә, бу йолун һәмнин кәндә кетдйини вә ики ил әввәл салындыгыны инамла сөйләйрди.

Бу көзәл вә раһат йолла бир нечә километр кет-дикдән сонра йолдашым нараһат бир һалда әтрафа ба-хыб, машины сахлады:

— Даян, а бала, даян! Мән сәнә дедим ки, бура дейил дә!..

Һамымыз дүшүб, әтрафа бахдыг.

Йолун һәр ики тәрәфи бир нечә чәркә ағачлыг иди. О тәрәфдә учсуз-бучасыз памбыг тарлалары узанып кедирди. Бир аз кәнарда машин-трактор стансиясы олду-гу аңлашылан, гырымыз кирәмид дамлы кениш ағ кор-пуслар, яшайыш эвләри вә бөйүклүкдә мешәйә, сәлигә-дә парка бәнзәр галын ағачлыг көрүнүрдү.

Йолдашым бунлары көрдүкдә гәти бир сәслә:

— Йох, йох,—деди,—бура дейил, кери гайтар, азмышыг...

«Ән чох горхдугум шей башыма кәлди!—дейә өз-өзүмә дүшүндүм вә белә «бөлкәйә» алданыб, йола чых-дығыма пешман олдум. Чүнки овда азмагдан пис шей йохдур: кедәчәйин ерә йол ахтара-ахтара, вахт бош-бо-шуна итиб кедир, адам йорулуб эсәбиләшир вә овдан алыначаг зөвг вә сәфа эзәб вә чәфәя чеврилик.

Нәһайәт, шофер йолдашымын бу иңадына дөзмәйиб, наразы бир һалда сорушду:

— Ахы нийә шүбһә әдирсиниз, доктор? Мән ки, йолу ахшы таныйрам!..

— А бала, ахы ораны йолу батаглығын ичиндә, палчыга дөшәнмиш гат-гат гамышларын үстүндән кечир-ди. О гәдәр батмыш машины саатларла чыхармаға әл-ләшмишик ки...

Шофер бу дәфә күлә-күлә деди:

— А доктор, бура әлә һәмин о батаглығын тән орта-сыдыр. Батаглыг чоҳдан гурудулуб, Ериндә һәмин бу көрдүйүңүз мешә золаглары салыныб, тарла әкилиб, машин-трактор стансиясы, яшайыш биналары тикилиб... Отурун кедәк, он—он ики километр йолумуз галыбдыр...

Доктор тәәччүблә мәним үзүмә бахды: о нә шофе-рин сөзләринә, нә дә өз көзләригә инанмайыб, енә дә тәрәддүд әдирди.

Шәһәрдәки сөһбәтимизи хатырлайыб она:

— Ола биләр, әзизим,—дедим,—тәәччүб этмә! Чә-фәр Чаббарлынын «Фируз»си ядындадырмы? Үч-дөрд ил әввәл әлә Бақыдан да чыхмыш олсайдын, инди шә һәрин нәинки кәнарларыны, һәтта мәркәзини дә чәтин таныярдын... Отур, кедәк...

Кәндә чатдығымыз заман артыг һава гаралмышды. Бирдән-бирә энли, ики тәрәфи хиябан, баш күчәдә чәр-кә-чәркә ири ағ шарлы шыгылар янды. Буну көрән йол-дашым артыг тамамилә чашыб, галды. Санки кәндә дейил, Бақы әтрафындакы көзәл вә абад фәһлә гәсәбә-ләринндән биринә кирирдик. Һара, һансы күчәйә кедәчә-йимизи билмирдик.

Машыны сахтайыб, энли сәкинин үстү илә сөһбәт әдә-эдә кедән, әйинләриндә мөктәбли формасы, боюнларында лионер галстук олан он—он ики яшлы ики гыздан Сүлейман кишинин әвини хәбәр алдыг (доктор онунла көһнә дост иди, биз онун әвинә кедирдик). Дурдугумуз ердән әлли-алтмыш метр аралы эйванлы, ири, гәшәнк дарвазалы бир әви нишан вердиләр.

Алағанын чәрчивәсиндә elektrik зонки дүймәси варды. Доктор бармағы илә дүймәни басды. Бир аз кеч-мәдән алағанынын кичик көзү ачылды. Уча бойлу, ири, долгун бәдәли, кирдәсифәт, йоғун, чал бығлы бир ки-ши чыхды. Машынын ишығы көзүнә дүшдүйүндән, бизи көрә билмәдийи үчүн, әлини көзү өнүнә тутуб, бизә са-ры диггәтлә бахды, Онун дөшүндә орден вә медал лент-ләри, Сосялист Әмәйи Гәһрәманы улдузу да парылда-йырды. Әйниндә боз рәнкдә коверкот булуз вә әйни пар-чадан голифе шалвар, аяғында гәһвәйи узунбоғаз, ба-шында сүр дәридән папаг варды.

Доктор йолдашым дейәсән йолу вә кәнди таныма-дығы киими, кишини дә танымырды; чүнки динмәз-сөй-ләмәз онун үзүнә бахыб дурурду.

Киши дә габағындакы адамы сечән киими, әввәл бир ан һейрәтлә дурухду, сонра бирдән кур вә шән бир сәс-лә дилләнди:

— Бай, доктор... Хош кәлмисән, сән һара, бура һара! Күн һаяндан чыхыб...

Чоҳдән көрүшмәмиш олан ики яхын достун арасында белә һалларда тәбин олан гаршылыгы мөзәммәт-ләрдән сонра мән дә Сүлейман киши илә таныш олдум...

Әвә кечдик. Гәйәтдә алағаны илә үзбәүз кениш, сә-лигәли бир гаражы ачыб, бизим машины орая сүрдү-

ләр. Эвә чыхан үстүөртүлү пиллэкәнин юхарысына вурлуш күчлү электрик лампасынын ишыгында һэйәтлә черкә илә әкилмиш мейвә, бәзәк ағачлары вә көзәл бир чичәклик көрүнүрдү.

Пиллә илә чыхыб, эйвандан отаға кирдик. Бура шәһәр сәлигәси илә дөшәнмиш, ири, ишыгылы бир отаг иди. Диварлар зөвлә рәнкланмишди. Ортада ачылма эмәк столу, дөврәсиндә ярьномшаг стуллар, отурачагы вә сөйкәнәчәйинә зәриф Губа халчалары салынмыш бир диван варды. Бир күнчдә гыйғачына гоюлүб, үзәринә чүрбәчүр кичик бүст вә фигурлар дүзүлүмүш бир пианино, янында кичик бир тумба, үстүндә «Бакы» радиогәбүләдичиси, о бири күнчдә язы столу, янында кресло, ики китаб шкафы; юхары башда гәшәнк бир буфет варды. Баш диварда партия вә һөкумәт рәһбәрләринин шәкилләри, онун алтында һәрби кейимли, дөшү орден вә медалларла бәзәнмиш бир кәнчин шәкли асылмышды.

Сүлейман киши о бири отаға кечди. Мән бир-бир пәнчәрәләрн өнүндә дуруб, байыра бахдым: һәр пәнчәрәдән кәндин электрик ишыгында үзән абад, эвли-әшикли, бағлы-бағчалы бир мәнзәрәси көрүнүрдү.

Иолдашымын шәһәрдә сөйләдийи сөз ядыма дүшдү вә күлә-күлән ондан сорушдум:

— Бәс өрдәкләри һансы пәнчәрәдән атачағы? Дейәсән газлар бу «Азәркитаб» мағазасынын үстүндәки балконун мөһәччәринә гоначағлар...

Иолдашым көрдүкләриндән һәм чох шад, һәм дә, яланынын үстү ачылмыш бир адам кими, пәрт бир һалда деди:

— Даһа демә, өзүм дә лап мәттәл галмышам. Өз көзләримлә көрмәсәйдим, бир кәндин үч-дөрд ил әрзиңдә бу гәдәр дәйишнә биләчәйинә эсла инанмаздым.

Сүлейман киши ичәри кириб, мулайим бир сәслә:

— Нийә белә дурубсунуз?— деди,— союнун, эл-үзүнүзү ююн, бир аз черәкдән-чайдан эйиб-ичәк...

Чай ичмәйә отуранда, доктор достум чантадан дәрман гутусуну чыгарыб, кағыза бүкүлүмүш бир гашыг гә-

дәр ағ тозу стакана төкдү вә гарышдырмаға башлады О һәмишә мәдәсиндән шикәйт эдәр, чая вә суя сода төкүб ичәрди. Мән буну билә-билә, гәсдән она саташыб:

— Доктор,— дедим,— бәс киңә атмырсанмы?

Сүлейман киши тәәччүблә:

— Нечә мәкәр?— дейә докторун үзүнә бахды:— Ола мая гыздырысан, доктор?

Доктор күлүмсүндү. Мән онун әвәзинә чаваб вериб, докторун бураны гыздырма мәнбәи билдийини, буна көрә дә һәм өзү, һәм дә мәнним үчүн әтигят тәдбири оларга, хейли киңә кәтирдийини сөйләдим.

Сүлейман киши гаһ-гаһ чәкиб күлдү:

— Һә,— деди,— бу, докторун көһнә әлтидир. Һәмишә бура ова кәләндә, өзү илә бир аптек дава-дәрман кәтирәрдди. Анчаг даһа архайын ол, доктор, бурда инди, нечә дейәрләр, дәрман үчүн дә бирчә ағчаганад тапылмаз. Батағлыг гурудулүб, ериндә мешә золағлары вә тарлалар салындыгдан сонра гыздырманын көкү кәсилди.

Бу замаң гапыдан машын сәси кәлди. Мән пәнчәрәдән бойланыб, бир «Москвич» машынын һәйәтә кирдийини көрдүм вә Сүлейман кишийә:

— Дейәсән енә гонағыныз кәлди,— дедим вә әләвә әдим:— «Гонаг гонағы истәмәз, әв йийәси һәр кисини»...

Сүлейман киши һәйәтә бахмадан енә күлә-күлә деди:

— Бу мәсәл дә докторун кинәси кими көһнәлиб... О, кечмиш заманда иди ки, әв йийәси гонагдан хәчәләт чәкәр, гонаг әв йийәсиндән утанарды... Инди, нечә дейәрләр, колхоза шүкүр, нә десән варымыздыр: отаг да, йорған-дөшәк дә, емәк-ичмәк дә... Истәйир лап дүз гонаг кәлсин, хош кәлиб, сәфа кәтирир! Бу яхында бизим көнд мәдәниййәт сарайында бизим ушағлар бир тамаша верирдиләр. Орада бир киши лап дүз дейрди: «Кечмишдә аяғымызы йорғанымыза көрә узадардыг, инди даһа йорғанымызы аяғымыза көрә узадардыг».

Доктор никаран-никаран һәйәтә бойланыб сорушду:

— А Сүлейман, бәс о кәлән кимдир?

— Оғлумдур,— дейә Сүлейман киши дивардакы һәр-би кейимли чаван шәклинә ишарә этди.— Чохдандыр ордулан гайыдыб. Орада технии курс гуртарыб, инди машин-трактор стансиясынын мүдиридир. Машын да өзүңдүр, бу яхында алыб...

Көндә вә шәһәрдәки ениликләр, тәсәррүфат вә мәишәтдәки йүксәлишдән хейли сөһбәт этдик. Хүсусән докторун «азыб» көнди танымамасындан данышыб күлүш-дүк.

Доктор бу көнд барәсиндәки көһнә тәсәввүрүндән утандығыны бойнуна алыб деди:

— Дузү, а Сүлейман, гой бойнума алым: нәинки көнди, бирдән-бирә элә сәнин өзүнү дә танымадым. Көз дәймәсин, яман чаванлашыбсан...

Сүлейман киши зарафатна бир-ики дөфә чавансаяғы өскүрүб, бығларыны эшди вә күлә-күлә деди:

— Бәс нечә? Сиз докторлар чаванлашмағын сиррини чох ахтардыныз, амма биз тапдыг. Инсан өлкәни, торлағы, тәбиәти чаванлашдыра-чаванлашдыра, өзү дә чаванлашыр.

Әлбәттә ки, көндә көрдүкләримиз вә Сүлейман кишидән эшитдикләримиз чох фәрәһли вә үрәкачан ишләрди. Амма мән бир мәсәләдән никаран идим: батаглыг гурудулуб, гамышлыг гурылдыгдан, тәбиәтдә бу гәдәр бөйүк дәйишикликдән сонра бура ова һаһаг кәл-мәмишилки?...

Бу мәсәләни Сүлейман кишидән сорушдугда, о мән никаранчылыгыма күлүб деди:

— Йох, һеч никаран галма... Азәрбайчан, Совет Иттифагынын ән зәнкин овлағлара малик бир кушәсидир вә һәмишә дә белә галачагдыр. Йәгин яхшы билирсиниз ки, Гызылағач дөвләт горугу бизә яхын гоншу районладыр. Бизим өлкә, хүсусән чәнуб районларымыз су гушларынын гышлағыдыр. Бир парча батаглыгы гурутмагла гуш азалмаз. Әксинә әввәл хырда көлләр, ахмазлар гураглыг оланда гуруюр, я да гыш бәрх оланда донурду. Онда гушлар я учуб Ирана вә даһа узағлара кедир, я да чох вахт гурылыб тәләф олурду.

Биз инди әтрафдакы хырда көл вә ахмазларын ағзыны бир ерә йығыб, элә бир көл яратмышыг ки, бир учудан о бири учу көрүнмүр. Орадакы Бәнддән һәм электрик стансиясы ишләйир, һәм дә суварма архлары кедир. Көлүн ортасындакы адаларда, дөврәсиндәки гамышлыгларда гушларын да кефләри көк, дамағлары чағдыр; бол-бол ейиб ятыр, көкәлир, екалирләр...

* * *

Сөһәр овуна кечикмәмәк үчүн һәлә улдузлар сәнмәшиш әвдән чыхдыг. Кәндин кәнарында, үстүндән гәшәнк, ағ мөһәччәрли бир көрпү салынмыш энли бир архын кәнарына чатдыгда, Сүлейман киши деди:

— Сиз бу тайдан кедин, мән о тайдан. Бу арх бою йәгин гуш олачаг. Бәри учса, сиз атарсыныз, о яна учса, мән...— Бир-ики аддым айрылдыгдан сонра эләвә этди:— Әһтиятлы олун һа, гамышын әтәкләриндә габан да раст кәлә биләр...

Мән:

— Габаны нейләйирик,— дедим,— ону йүк әдиб, апаран кимдир!

— Йох, йох, раст кәләсә, бурахмайын. Апармаг истә-мәсиниз, бурада тәдарүк мәнтәгәсинә төһвил верәрик.

Бир хейли кетмишидик. Бирдән гамышын галылашдығы бир ердән шиддәтли бир хышылыты кәлди. Икимиз дә дурдуг.

Архын кәнарына яхын, гамышлығын ичинә доғру узаныб кедән араба йолунун ортасына ики екә габан чыхды. Бири ачыға чыхан кими дуруб, әһтиятла ян-йөрәни йохлады; о бири исә, бирбаша хортулдая-хортул-дая бизә сары кәлмәйә башлады. Әввәлки дә бир аз дур-дугдан сонра онун далынча душду. Арамыз гырх-әлли метр оларды. Алагаранлыгда габанлар хейли екә вә горхунч көрүнүрдүләр. Хүсусән әсла чәкинмәдән сүр-әт-лә дүз үстүмүзә кәлмәләри адамы дәһшәтә салырды. Анчаг һәлә атмаг олмазды. Гуш түфәнки үчүн бу мәсәлә

узагды. Яхына бурахмаг үчүн исэ, чүр'эт вэ эсэб мөһ-көмлийи лазым иди.

Мөндөн ирәлидэ олан доктор бирдән түфәнки галдырды. Мөн һейванлары үркүтмәмәк үчүн сәс чыхармадан, ону бу ерсиз һәрәкәтиндән сахламаг ниййәти илә аддымларымы ейинләдиб, ону сахламаг истәдимсә дэ, анчаг түфәнкә габан күлләси гоймагла мәшгул олду-гумдан, буна мачал галмамыш, о далбадал атыб, тү-фәнкин ики көзүнү дэ бошалтды...

Бу атыш, әлбәттә ки, эсәбиләкдән доган ерсиз вә мө'насыз бир атыш иди. Чүнки доктор өзүнү итирдийиндән, түфәнкә күллә дэ гоймайыб, гырма илә атмышды.

Мөн ирәли кечиб, ону мэээмәттәдими:

— Ай доктор, бу нә иди! Неч габана да гырма атарлармы, өзү дэ о мөсәфәдән! һейф!..

— Нейләйим, — дейә о тәәсүфләнди, — неч габан күлләси көгүрмәмишәм...

Бирдән доктор дәһшәтлә көзләрини бәрәлдиб:

— Вай, кәлир! — дейә гачмаға бир ер ахтарырмыш ки-ми, һейәчанла о ян бу яна бойланды.

Доғрудан да яралы габан чох горхулудур, анчаг бу-рада элә шей ола билмәэди; чүнки гырма о мөсәфәдән га-баны неч яраламазды да. Габанлар һәр икиси түфәнкин сәсинә үркүб, гачмыш олмалы идиләр...

Бәлкә достуму горхудан гара басыр дейә, мән дэ о бахан тәрәфә бахдым: габанларын бири йох иди; о бири исэ, атылмыш түфәнк сәсләринә, достумун һай-күйүнә вә һәр икимизи артыг яхындан ачыг-ашкар көр-мәсинә бахмаяраг, саймазча дүз үстүмүзә кәлирди. Да-һа шүбһә ола билмәэди: бу габан я яралы, я да даһа дәһшәтлиси — гудуз ола биләрди.

Габан он — он беш аддымлыгда оланда, мән түфәнки галдырыб, нишан алдым; түфәнк ачылан кими, габан көвдәсинин бүтүн ағырлығы илә сол голу үстә йыхылды, икинчи күлләни гулағынын дибинә, кичкаһына чахдым.

Далбадал атылан түфәнк сәсләрини эшидән, һавада исэ гуш көрмәйән Сүлейман киши архын о тайындан сәсләнди:



— Нә вар, нәя атырсыңыз?
— Габан!—дейә икимиз дә бирдән чаваб вердик.
— Вурдурузму?
— Вурдуг!

Сүлейман киши һәрләннб янымыза кәлди. Ерә сәриллимиш габаны һәлә он—он беш аддымлыгдан көрүб:
— Баһо!..—деди.—Нә һейвәрәсидир. Әһсән!... Сифтә-миниз пис олмады!..

Сүлейман киши бир аз да яхын кәлиб, габана диг-гәтлә бахды. Габанын үст чәнәсинин һәр ики тәрәфиндән хәнчәр кими узанмыш ити, мөһкәм дишләрини вә ири лешини йохлайыб, тәкпар этди:

— Лап һейвәрәсидир. Азы он пуд кәләр. Бунун пулуна ән ә'ла ики түфәнк алмаг олар. Һәлә колхоз да айры мұкафат верәчәк..

Сүлейман киши габанда ики күллә ери олдуғуну көрүб сорушду:

— Бәс нә чох күллә атдыңыз? Буна ки, ики күллә дәйиб..

Мән:

— Габан ики иди, бири кетди,—дейә чаваб вердим вә әһвалаты она данышдым.

Сүлейман киши тәәссүфлә:

— Вай сизи!—деди.—Һейф, әсл вурмалысы о иди. Йәгин ки, дишиси имиш. Доғуб төрәйәни одур. Ону да вурмуш олсайдыңыз, лап ә'ладан да ә'ла оларды... Амма буну да яхшы вурубсунуз. Күллә севәр ериндән дәйиб, һаман саат йыхылмасайды, бунун хәнчәр дишләриндән гуртара билмәэдиниз. Инди габанын ән гызғын вахтыдыр.

Доктор һәлә дә бир аз әввәлки горху вә чашғынлыгдан әмәлли-башлы айылыб өзүнә кәлмәмишди. Сүбһүн ачыг бәнәвшәйи-көйүмтүл ишығында онун үзү хәстә үзү кими солгун вә чансыз көрүнүрдү. Хүсусән Сүлейман кишинин ахырынчы сөзләри ону, дейәсән, енидән горхутмушду. Башымыздан кечән тәһлүкәнин нә гәләр бөйүк олдуғуну инди баша дүшүшүдү.

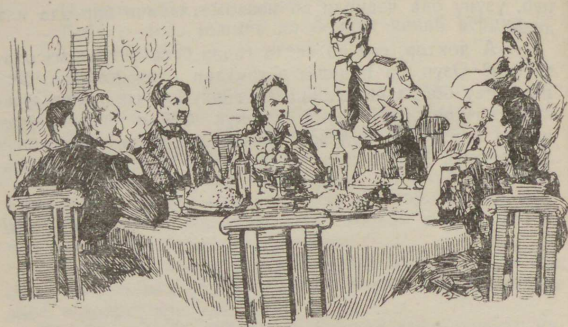
Сүлейман киши онун динмәз-сөйләмәз дурдуғуну кө-

рүб, үзүнү она чевирди вә мәзәммәтлийичи бир әда илә деди:

— А доктор, сән нә вахта гәдәр белә әһтиятсыз ола-чагсан? Өзүн дә һәмишә әһтиятдан данышырсан. Бир ийиңә учу бойда ағчаганалдан горхуб, янында бир кило кинә кәэдирирсән, амма бу өкүз бойда нәһәнк үчүн янына ики габан күлләси гоймурсан.. Әскәр кими овчу да һәмишә, һәр әһтимал үчүн һазыр вә әһтиятлы олмалыдыр.

Июл 1951.





«БРАЗИЛИЯ ОВЧУСУ»

Түрк албай¹ Алпер өз бөйүклөрүнүн адөтлөрүнө көрө, алайына ени көндөрүлүш сэрраст атычылыгы тәли-матчысы, американ майору мистер Кейи өз эвино гонаг чагырмышды. Бу күн сәһәрдән онун арвады баян² Бэби (әсл ады Бениче иди, амма Түркийәдә һәр шей кими адлар да американлашдыгындан, о да Бэби олмушду) эв гулдугчусу Айшени вә онун он яшында егими Йүксели элдән-аягдан салмыш, «эзиз гонаг» үчүн хүсуси тәдарук көрүш, гоһум-әграбасындан баһалы сервисләр, билдур гәдәһ вә вазлар кәтирмиш; мәчлис шән ол-маг үчүн, байлардан³—баянлардан да дәвәт этмишди.

¹ Ал бай (түркчә)—полковник.

² Баян (түркчә)—ханым.

³ Бай (түркчә)—чәнаб.

Мистер, американ дәгиглийи илә там вахтында кәлмиш; гонаглар доюнча ейб-ичмиш; бир-биринә тәриф-намәләр сөйләмешдиләр.

Мистер Кей мұһарибә көрмәмиш «гәһрәманлардан» иди. О, кәңчлийиндә башга тай-тушлары кими бирдән-бирә варланмаг, сәрвәт вә шөһрәт газанмаг үчүн бир чох шәхси тәшәббүсләр этмиш: нимдаш машын, кизлин ички алвериндән тутмуш һолливудда¹ кино актйорлу-гуна гәдәр бир чох пешәләрә әл атмышдыса да, анчаг өзүндөн маһир олан рәгибләри арасында мұвәфәғийәт газана билмәмишди. Ахырда сиркдә кичик түфәнк вә тапанчалардан сүр'әтлә күллә атыб нишана вурмаг пешә-синдә галмышды.

Кей һәр ахшам сиркдә беш-он күллә атыб, һавада резин шарлары вуруб партлада; сонра оюнчаг түфәнк-тапанчасыны сәлигә илә силиб яғлар, еринә гояр, йолда бир шүшә кока-коласыны² ичиб, отағына кәләр; башы думанлы, ятағына кириб, ширин хәяллар ичиндә юхуа кедәрди.

Кейин хәял аләми дә чох кениш дейилди; хәялында һәмишә бирчә шей варды: зәһмәтсиз-әзийәтсиз вар-ланмаг... Будур, о, Юнаыстанын гәдим харабаларыны кәзир; нәһәнк американ бомбасынын ачдығы бир чуху-рун янындан кечәндә көзүнә бир гәрибә чөкәк көрүнур; о яхына кедиб, һәмин ери эшир; ералты бир йол тапыб, гәдим падшаһлардан бирини кизлин хәзинәсини кәшиф эдир; о хәзинәйә йийәләнир, миллиардер олур...

Кейин бу хәяли «шүчәатинин» баш вердийи ерләр бәзән дәйишир. Мисирин гәдим әһрамылары, Иранын шаһ түрбәләри, Гиндистанын мәғбәрәләри вә саир ер-ләрә көчүрсә дә, нәтичә һәмишә эйни олур: о, сайсыз-һе-сабсыз чәваһират, гызыл-бриллиантларла долу бир хә-зинәйә йийәләнир, әввәл миллиардер вә сонра президент олурдур...

Мистер Кей дә бәлкә саир хәялпәрәстләр кими

¹ Һолливуд—Америкада мәшһур кино инһисары.

² Кока-кола—Америкада яйылмыш ички.

хаялында миллиардер, һәгигәтдә исә, бир сирк һогга-
базы олуб галачаг вә белә дә өлүб кедәчәкди...

Анчаг мәшһур «Маршалл планы» һәята кечиб, Аме-
рика өз көһнәлмиш машыи, силаһ вә саир маллары илә
бирликдә авара «мүтәхәссисләрнини» дә маршаллашмыш
Авропа вә Шәрг өлкәләринә көндөрмәйә башлайнда,
мистер Кейин дә бохти ачылды. Ону да сәрраст аты-
чылыг тө'лиматчысы кими харичи өлкәләрә көндәрди-
ләр. Бу вәзифә илә о бир чоһ өлкәләри кәзиб, һәһайәт,
Түркийәдә гәрар тутмушду. Американын көздән пәрдә
асмаг үчүн «Балача Америка» адландырдыгы Түр-
кийәдә һәр американ «Мүтәхәссиси» үчүн олдугча
хош кечирди. «Демократ» Түркийә һөкүмәти вахтында
тәдбир көрмүш; халгын гәзәб вә нифрәтини тәшкил вә
тәшвиғ эдә биләчәк коммунистләри вә саир көзүачыг
адамлары һәсб вә сүркүн этмишди.

Мистер Кей дә саир американлар кими өзүнү бура-
да мүмкүн гәдәр баһа сатмаг, мал-дөвләт вә шан-шөһрәт
газанмаг үчүн фүрсәт дүшдүкчә шүчаәт вә чәсарәтин-
дән бол-бол данышарды. Инди дә белә бир фүрсәт дүш-
дүйүндән, о өзүнү түрк албайи вә онун гонаглары янында
маһир бир адам кими гәләмә вермәк үчүн сәрраст аты-
чылыгдан, чәсарәт вә шүчаәтдән сөз салыб, өз «ов ма-
чәраларындан» бирини нағыл әтмәйә башлады:

— Сизин овчулар арасында чейран-чүйүр аяғындан
бычаг, гамчы дөстәси гайырмаг адәт олдуғу кими, биздә
дә меймун вә я зәңчи пончәсиндән әлчәк тахмаг әсл
овчунун фәхри әләмәтидир...

Бир нечә ил әввәл Бразилия мешәләринә меймун
овуна кетмишдим. Өзүм дә төк идим. Билирсиниз ки,
биз американлар үчүн фәрди тәшәббүс башлыча прин-
сипдир. Мән дә ән тәһлүкәли бир иши дә тәкбашына
көрмәйи хошлайырам. Коллектив, достлуг, шериклик о
гәдәр дә хошмуа кәлмәз. Бир дә, хусусән ов нә гәдәр
тәһлүкәли оларса, мәнә о гәдәр ләззәт верәр...

Нә исә... Балта дәймәмиш галын мешәнин ичинә
зорла кириб, мотосиклетими бир ағачын дибиндә гой-
дум. Түфәнк вә тапанчаларымы көтүрүб, мешәнин ән га-

лын еринә кетдим. Иолда, һәр аддымда ағачларын көв-
дәләринә сарынмыш һәһәнк иланлара, дәһшәтли сәсләр-
лә чыгырышан йыртычы гушлара раст кәлирдимсә дә,
әтина әтмирдим. Чүрбәчүр хырда меймунлар гуйругла-
ры илә ағачларын һүндүр будагларындан салланыб, мән
әгиз ағыз-бурунларыны әйир, гулаг батыран сәсләрлә чы-
гырышыр вә башыма ири гозлар яғдырылдылар. Мән
бунлара да фикир вермирдим...

Бирдән ирәлидә галын бир колун ичиндән чиб фа-
нарынн ишылтысына бәнзәр ики көз парылды. Мән
буну ири бир кечәгушу саныб, фикир вермәдим. Бир-
дән о, горхунч бир нәрилти илә галхыб үстүмә атылан-
да, онун зорба, халлы бир пәләнк олдуғуну көрдүм. Ан-
чаг мән билирдим ки, әсл ов һәдәфим олан ири горил-
ла меймунлары бу яхында олмалыдырлар; пәләнкә күл-
лә атсам, онлар да үркүб гачачаглар. Буна көрә күл-
лә атмайыб, тез бычагымы чәкдим; пәләнк үстүмә аты-
ланда, о һәлә һавада икән, бычагы боғазынын алтындан
үрәйинә сохдум. Пәләнк ярымчан бир һалда мәни пән-
чәләри арасына алды. Мән онун һәһәнк бәдәнинин
ағырлыгы алтында мувазинәтими сахламаг үчүн, истәр-
истәмәз бир-ици аддым кери чәкилдим. Демә чай да-
шыб, буралары су басыбмыш... Икимиз дә суя йыхыл-
дыг. Мән бир тәһәр артыг күчдән дүшмүш пәләнки суя
басыб, аяға галхмаг истәйирдим ки, бирдән башымын
үстүндә исти, үфунәтли бир нәфәс дуйдум. Башымы
чәвирәндә нә көрдүм: һәһәнк бир тимсаһ екә ағзыны
айырыб, аз гала мәни удсун...

— Аман аллах!..

— Я рәбби!..

— Ваһ-ваһ!..— дейә әсәби вә елбейин ханымлар ербә-
ердән чыгырышдылар.

Бундан хусусән бир ләззәт дуян мистер Кей үзүн-
дәки гондарма дәһшәт ифадәсини әйни дәрәчәдә гондар-
ма олан бир нәзакәт вә тәбәссүмлә әвәз әдиб, әвин ха-
нымына мүрачиятлә деди:

— Горхмайың, баян Бәби, бурада нә пәләнк вар, нә
тимсаһ!..

Сонра мистер назланмаға башлайыб, элава этди:

— Көрүрөм ки, бу сөһбөт юмшаг үрөкли байяларын эсабларина тохунур, онлары горхудар. Эла исә, ичазе верин даһа данышмайын, чүнки далысы даһа дөһшәтликди...

Анчаг мистер Кейин бүтүн сөһбөт вә һәрәкәтләри кими бу тәклифи дә ялан вә сахта иди. О, сөһбәтин далыны, әлбәттә, данышачагды. Бу тәклифлә о, горхулу маһәралары динләмәйә дүшкүн олан ағлыкәм модапәрәст ханымлары даһа артыг марагландырачағыны яхшы билдрди.

Ханымлар ербәрдән:

— Хейр, хейр!

— Буюрун!

— Сөйләйин, мистер!

— Рича эдирик!—дейә сәсләндиләр.

Мистер Кей ракынын¹ тәсириндән вә ханымларын ялварышларындан гызышмыш бейини даһа артыг гызышдырмаг үчүн бир гәдәһ дә долдуруб, бир удума ичди вә үз-көзүнү ийрәнч бир һалда гырышдырыб, ағзына бир зейтун атды, ону чейнәйә-чейнәйә сөзүнә давам этди:

— Бәли, көрдүм ки, тимсаһ мәни дири-дири удачаг. Тез пәләнкин ики голундан япышыб, онун башыны тимсаһын ағзына итәләдим. Тимсаһ пәләнки удуб, мөндән әл чәкди. Анчаг дишинин учу голума тохунуб яралады... Будур, изи инди дә галыр,—дейиб, мистер пенчәйинин голуну азачыг чырмайыб, биләйиндә олан дәрин бир чапыг ерини һамыя көстәрди...

Доғрудур, Кейин голунда бир яра ери варды анчаг бу, тимсаһ дишинин ери дейил, кәнчликдә мотосиклет оғурлуғундан галма бир ядикарды. Ханымлар бу яра изини көрүб, енә ах-уф этдиләр; мистер исә, сөзүн далысыны данышды:

— Бәли, пәләнклә тимсаһын әлиндән белә гуртардыгдан сонра мешәннә кокос ағачлары олан тәрәфинә

¹ Р а к ы—түнд ички, араг.

йөнәлдим; чүнки горилла меймунлары илә зәнчиләр бу ағачларын ири, яғлы-судлу мейвәләрини чох хошлайырлар. Бә'зән онларын арасында бу мейвәләр үстүндә лап әсл муһарибә башланыр. Мешәдә һарада кокос ағачы олду, йәгин ки, орада я горилла меймунларына, я да зәнчиләрә раст кәләчкән...

Нә башынызы ағрыдым, бир гәдәр келәндән сонра кокос ағачлығына чатдым. Бир галын көтүйүн далында кизләниб, диггәтлә ағачлара бахмаға башладым. Узагда ири бир ағачын башы силкәләнирди. Әһмалча бир гәдәр дә яхынлашыб, көрдүм ки, зорба бир һейван ағачдан кокослары бир-бир дәриб ерә атыр, әл чатмаян будағлары исә силкәйиб, төкүр. Дүз башындан нишан алдым. Мәним күллә атмағыма ки, сөз ола билмәз. Буну бай Алпер яхшы билир...

— Эвет¹, мистер, эвет!—дейә эв саһиби тәсдиг этди. Мистер Кей мәғрур бир әда илә күлүмсүнүб, нағылынын далысыны данышды.

— Бәли, нишан алдым... Түфәнк ачылан кими, һейван кәлләси үстә ағачдан ашды; амма бу заман ағачын дибиндән вә әтрафындан элә бир чығырты гопду ки, бүтүн мешә титрәди...

Бир дә ону көрдүм ки, әллийә гәдәр зәнчи, әлләриндә низә, галхан, зәһәрли охлар, нә'рә чәкә-чәкә үстүмә төкүлдү... Демә мәним вурдугум горилла дейил, зәнчи имиш!..

— Ваһ, ваһ!

— Аман аллаһ!

— Я рәбби!—дейә бу дөфә кишили-арвадлы бүтүн мәчлисдәкиләр ербәрдән сәсләндиләр.

Мистер Кей алгыш вә һейрәт нидаларына чохдан өйрәнмиш бир артист кими, бунлара әсла фикир вермәдән, сөзүнә давам этди:

— Онларын атдығлары низәләр вә зәһәрли охлар гыжылты илә башымын үстүндән, гулағымң дибиндән кечиб ағачларын көвдәләринә санчылырды. Нәмин саат

¹ Э вет (түркчә)—бәли.

тапанчаларымын һәрәсини бир әлимә, бычагымы да дишиме алыб, онлары күлләйә баса-баса ирәли чумдум. Вурдугум ову әлдән верәси дейилдим. Зәнчиләрдән өлән өлдү, гачан гачды. Анчаг, йггин ки, бүтүн гәбиләни йғыб, енидән кәләчәкдиләр...

Агачын дибиңә чатдыгда, вурдугум зәнчини ерә сәрләнимиш көрдүм. Һейвәрә бир эркак иди. Күллә дүз нишан алдыгым ердән—пейсәриндән дәйиб, алнындан чыхмышды...

Бычагымы чәкиб, зәнчинин ики голуну дирсәкдән кәсдим. Пәнчәләри дә элә екә иди ки, союб чыхардыгым әлчәйи галын юн әлчәйин үстүндән кейирәм, будур, бакын!..

Мистер өз шинелинин асылдыгы тәрәфә бойланды. Әв саһиби тез гуллучуя әлт этди:

— Айше, бай майорун палтосуну, һайды!..

Гуллугчу палтону кәтирди. Мистер әлини палтонун чибинә салыб, чыхардыгы бир чүт бозумтул-гара дәри әлчәйи баяң Бәбийә узатды.

Ханым әлчәйә горха-горха бахыб, әлини узатмаға чүрәт этмәди. Янында отурмуш олан әри, тез аяға галхыб, әлчәйи эңтирамла мистер Кейдән алды вә бирчә бирчә гонагларә кәстәрмәйә башлады.

Әлбәттә, бу әлчәк зәнчи пәнчәсиндән дейил, американ галантерея сәнаенин бурахдыгы бүтөв әл дәрисиз шаклиндә сахта дәридән иди. Мистерин нағыл этдийи ов мачәрасы да башдан-аяға уйдурма иди. Һәтта буну да о өзү уйдурмамышды; чүнки белә габа бир әфсанә уйдурмаға да онун габилыйәти йох иди. Мистер Кей бүтүн бунлары Американын кино сәнаә мәркәзи олан Һолливудун бурахдыгы сайсыз-һесабысыз бош-мәнасыз мачәра филмләриндән парча-парча оғурлайыб гурашдырмышды вә өз башына кәлән бир мачәра кими гәләмә верирди. О, Американын маршаллашдырдыгы өлкәләри бир сәрраст атычылыг тәлиматчысы кими кәзә-кәзә, бу нағылы чүрбәчүр гонаглыг мәчлисләриндә о гәдәр тәкрат этмишди ки, аз гала өзү дә бунун доғру олдуғуна инанмаға башламышды. Динләйнләрдән

авам вә чаһил оланлары да инаныб, мистерин шүчәәт вә чәсарәтинә һейран галырды. Онун яланьны баша дүшәнләр исә мистерә гаршы нәзакәтсизлик этмәйиб, сәсләрини чыхармыр, һәтта онлар да инананларә гошулуб ону алгыштайырдылар.

Бу күн дә белә олду. Гонаглар:—Браво! Браво!—дәйә мистерә алгышладылар вә сағлыгына бадә галдырдылар. Анчаг, дәйсән бу сон гәдәһ мистерин әдәб вә нәзакәт касасыны долдуруб дашдырды. О, ичәндән сонра гәдәһи ерә гоймайыб, дивара вурду. Дейирләр ки, гәдим бир адәтә көрә, краллрын вә саир «йүксәк затларын» сағлыгына ичдикдән сонра гәдәһләри сындырарлармыш ки, һөмин гәдәһләрдән бир дә башга бир адамын сағлыгына ичилмәсин. Бәлкә мистер Кей өзүнү «йүксәк затлардан» һесаб этдийинә көрә белә эдиб, о бириләринин дә өз гәдәһләрини сындырачагларыны кәзләйирди. Бәлкә дә әлчә пайы бир гәдәр артыг дүшүбүмш. Нә исә бу адәтдән хәбәрсиз олан вә я мистер Кейи о дәрәжәйә лайиг билмәйән гонаглар она тәглид дейил, ялһыз һейрәт этдиләр. Ханымлар диксиндиләр, хүсүсән эвин ханьны пәрт олдуса да, амма белә бир «гәһраман» үчүн бу чүзүи гүсурдан кечмәки лазым билди.

Лакин мистер Кей бунуна кифайәтләнмәди. О, стула отурчаг американ нәзакәти гайдасынча аягларыны галдырыб кобуд вә кирли чәкмәләрини гар кими ағ сүфрәнин үстүнә гойду. Әманәт алынмыш бир нечә биллур гәдәһ илә бир нечә мейвә вазасы ашыб, чилик-чилик олду. Бу дәфә ханымлар биһтияр чығырышдылар. Баян Бәбиниг рәнки ағарды. Лакин онун әри вә саир кишиләр ханымларә кәзләрини ағардыб, өзләри йөндәмсиз бир һалда ялтаг бир күлүшлә мистерә бахыб күлүмсүндүләр. Чүнки онларә яхшы мәлүм иди ки, бир америкалынын белә «нәчиб һәрәкәти» сәммийәт әләмәти олуб, өзүнү өз эвиндә һисс этмәси демәкдир. Әв саһиби һәтта буну баша дүшдүйүнү гонаға аңлатмаг үчүн, дишләрини ағарда-ағарда она мурачигәлә, үзр истәйирмиш кими:

— Зиян йохдур, мистер, өз эвиниздир,—деди.

Лакин мистер Кей она эсла этина этмэйиб, ханым-лара ийрэнч бир һалда дишләрени ағартды вә дили долаша-долаша бир нечә әдәбсиз сөз деди.

Эв саһиби вә саир кишиләр баша дүшдүләр ки, мистер даһа һәдди ашыр вә ону бир төһәр йола салмаг лазымдыр. Буна көрә дә эв саһиби нәзакәтлә она яхынлашыб, горха-горха:

— Бай майор,— деди,— буюрун о бири отагда бир гәдәр истираһәт эдин..

Мистер бунун нә демәк олдугуну яхшы билирди. Демәк олар ки, һәр дөфә иштирак этдийи гонаглыглардан ону бу сөзләрдә йола салардылар. О да бәрк сәрхаш һалда мотосиклетинә миниб, йолда бир нечә адамы баһсыб әздикдән сонра мәнзилнә чатарды.

Бу күн дә белә олсайды, бәлкә бу бәрәдә нағыл эдиб, һеч әвиз охучуларын вахтыны алмаға дәймәзди; чүнки бүтүн бурая гәдәр дейиләниләр маршаллашмыш өлкәләрдәки американ забитләринин мәншәт вә рәфтарларындан ән ади бир сәнһәдир вә буну һамы билир.

Анчаг бу күн белә олмады. Мистер Кейин бу үйдурма рәвайәтинә һәгиги бир чинайәт дә әләвә олунду.

Бүтүн Түркийәдә олдугу кими, бу эһвалатын бан вердийи Анкара шәһәриндә дә американ һәят тәрзи кәк салмаға башладығынданмы, йохса американларын «көмәйи» сайәсиндә күндә ерли завод вә фабрикләр бағланьыб, иһсизлик вә эһтиячын артмасынданмы, нә исе, оғурлуг, хүсусән автомашын, мотосиклет, велосипед гачырмаг һадисәләри яман артмышды.

Буна көрә эв гуллуғчусу Айшенин он яшында етими Йүксели гапыда мистер Кейин гәшәнк «Харлей» мотосиклетини горумаг үчүн кешикчи гоймушдулар.

Балача Йүксел дә түрк ушагларынын өксәриййәти кими мәктәбә һәсрәт иди. Онун атасы Меймет бир такси шофери иди. Аиләсини ярыач, ярытох доландырды. Анчаг тәхминән бир ил бундан әввәл ону «көнүллү» олараг, Түркийәдән мин километрләрдә узагда олан Корейя, «вәтәни мүдафиә» этмәйә көндәрмишдиләр. Бәли, о

чоһдан өлмүшдү. Ушаг буну билмирди. Анчаг бир дөфә Анкара радиосу Корейядакы «гази вә шәһидләрин»¹ сияһысыны вөрәркән анасынын бәркдән һөнкүрүб ағладығыны көрмүшдү. О күндән сонра анасы нәдәнсә она бә-зән һәсрәт долу гәрибә бир бахышла узун-узанды бахар, ону һәрдәнбир гучаглайыб бағрына басар, үзүндән-көзләриндән өпәр, сонра сәссиз-сәмирсиз яныгылы-яныгылы ағлаяр, ағлаярды. Ушағын да үрәйи көйрәләр, көзләрин доларды..

Будур, инди анасы бу албайни эв гуллуғчусу, өзү дә онун нөкәриди. Бәс көрәсән онун атасы ади бир шофер ола-ода «вәтән мүдафиәсинә» көндәрилдийи һалда, бу бәрли-бәзәкли албай нә үчүн бурададыр?

Анчаг һәр ушаг кими балача Йүксел дә бу суаллара айдын чаваб верә билмирди. Онун өз ширин ушагыг арзу вә хәяллари варды. Онун ән бөйүк арзусу шофер олмаг иди; анчаг такси шофери йох... чүнки атасы һәр күн өз сәнәтиндән ачы-ачы шикайәтләнирди. Онун өз машыны олачагды, албайин машыны кими, түнд албалы рәнkindә, ичи юмшаг ипәк отурачаглы, аллы-көллү ипәк пәрдәли, зәр готазлы, байыры ишым-ишым ишылдаян, ишыглары көз гамашдыран бир машын..

Бәс Йүксел бу машыны һарадан алачаг, нә әдәчәкди?

Нечә нә әдәчәкди? Анасыны, гоншуларында олан етим, хәстә гыз Фәридәни, өз күчә йолдашларыны, башыачыг, аягылын ушаглары миндириб кәздиричәкди. Ахы онлары һеч кәс машына миндирмир, онлары һеч машына яхын дүшмәйә, доюнча тамаша этмәйә дә гоймулар..

Анчаг Йүксел көр нә гәдәр «хошбәхтдир». Ону америкалынын машынына яхындан бахмаға гоюрлар. Нә олар ки, бу, бөйүк машын дейил, балачадыр— мотосиклетдир.

Саатлардан бәри күнүн алтында, сокинин үстүндә отуруб, кешийини чәкдийи мотосиклетә әл вурмаға да чүрәт этмәйән языг ушаг ширин хәялларын тәсири

¹ Гази вә шәһид— «дин вә вәтән йолунда» яраланан вә өлән.

иле аяга галхды, машина яхынлашыб ону тумарлады, чыпыз бармагларыны машинын ора-бурасында кездирди. Бирдэн бармагы дэстэйин янында ағ бир дүймэйә тохунанда, машиндан гәрибә бир сәс чыхды. Ушаг диксиниб, биһтияр бир-ики аддым кери чәкилли. Сонра өз өзүнә күлдү:

— Нә вар ки, сигналдыр дә!..

Бу дэфә ушаг бир аз да чүр'әтләннб ирәли кәлди. Енә ширин хәяллара далды вә артыг өзүнү машинын эсл саһиб билиб йһәрә минди. Машины бу саат доғрудан да сүрәчәкмиш кими, өзүнү тох тутду, әлини дүймәйә апарыб, бу дэфә бир аз узун бир сигнал верди; бундан фәрәһләннб, языг бир күлүшлә күлүмсүндү..

Әлә бу анда мистер Кей кейиниб чыхмаг үчүн аяга галхмыш. Айше дә онун шинелини кәтириб, гапы агзында һазыр дурмушду.

Мистер Кей бирдән өз машинынын сигналыны эшидиб, вахтилә өзүнүң машиң оғурламасыны вә Анкарада да машиң оғруларынын чоһалдығыны ядына салыб, һөвлнак күчә балконуна чыхды. Онун сәрхош пәзәрләриндә бүтүн Анкара һәрәкәт әдирди. Ашағы баһанда, она әлә кәлди ки, ким исә, онун мотосиклетини миниб, бүтүн сүр'әтилә сүрүр..

Мистер тез тапанчасыны чәкиб, бир анда бүтүн дарағы мотосиклетдәки адама бошалтды. Тапанчаның сәси кәсилмәмиш. күчәдән бир ушаг фәряды гоңду. Әйни фәряд бир анда стагда да бир әкс-сәда кими сәсләнди; анчаг бу, әкс-сәда дейил, оғлунун фәрядыны дуян анын—Айшенин нәләси иди..

Ахшам үстү олдуғундан, күчә адамла долу иди. Бир анда эвин габағында бөйүк бир издиһам топланды. Онзус да үрәйи американ ағалара гаршы гәзәб вә нифрәтлә долу олан чамаат мә'сум бир түрк баласынын ал гана бояндығыны вә әлиндә һәлә тапанчасыны тутуб, балконда йьрғаланан сәрхош американ забитини көрдүкдә, ердән даш көтүрүб:

— Чәллад!..

— Гатил!..



— Алчаг!..

— Рэзил!..—дөйө ону даша басдылар. Эвин шүшө пәнчөрөлөри сыныб төкүлдү.

Эв сахиби албай американ забитинө бир хөтөр дөйиб ишин бөйүйөчөйиндөн горхуб, балкона йүйүрдү. Сөрхөш американ майору тапанчасыны ениден долдуруб, чамаата атмаг истөйирди ки, эв сахиби ону гучаглайыб ичөри салды вө һөмин саат жандарма мәркөзүнө зөнк этди.

Бир аз кечмөмиш бөйүк бир американ полис машынына минмиш бир дөстө түрк жандармасы кэлиб, гапынын агзыны кэсди. Устүнө түрк баласынын саф ганы чилөнмиш мотосиклети эһмалча көтүрүб, машина гойдулар. Жандармалар кейиниб ашағы дүшмүш сөрхөш ушаг гатилинин гаршысында гуруюуб, эскөри гайда илө салама дурдулар. Жандарма комиссары ирөли ерийиб, мистерө тэзим этди, баш верөн һадисө үчүн ондан үзр истөди вө йырғаландығыны көрүб, эһтирамла голуна кирди, ону машина миндирди.

Гөзөбиндөн юругларыны сыхан, дишлөрини гычырдан чамаатын:

— Гөһр олсун чочуг гатиллөри!..

— Рөдд олсун американлар!...—нөрөлөри алтында машын йола дүшдү.

Чан верөн баласыны бағырына басыб, көз яшлары гурумуш вө ағ өнлүйү ал гана боянмыш ана—Айше бу олд пүскүрөн издиһамын ичиндө чанлы бир гөзөб вө интигам һейкөли кими дурурдү.

Июл 1951



СӘҺӘР ШӘФӘГИ

Сәһәр шәфәги һәр ердө көзәлдир. Анчаг Кореянын шәрг саһилләриндө бу шәфәг һәр ердө олдуғундан даһа көзәл, даһа давамлыдыр... Бәлкә элө буна көрө дө бу өлкәйө Сәһәр Шәфәги Өлкәси дейирләр.

Кичик, сакиб бир көрфөзин саһилиндө көзәл бир балыгчы кәнди сығынмышды. Дөниз гушларынын ганадлары кими ярымгөвс шөклиндө дик дамлары олан хырдача, ағ суваглы гөшөнк эвләр чөркә илө дүзүлмүш, габагларына тәзө ағачлар әкилмиш, бағчалар салынмышды. Гумсал саһилдө ирили-хырдалы балыгчы гайыглары, талвар кими вурулмуш дирөкләр үстүнө сөрилиб гурудулан балыг торлары чылпаг саһилә айры бир ярашыг верирди.

Бу хырдача кәндин зәһмәткеш эһалиси дөдө-бабадан балыгчы иди. Ов мөвсүмү гуртарандан сонра арвад-ушаг кәнддә галар, кишиләр вө чаванлар яхын-узагдакы гәсөбә вө шәһәрләрә дағылыб, чүрбөчүр кәзәрки пешәләрлә аиллөлөрини доландырмаг үчүн чөрөк пулу газанардылар.

Бу пешөлөр ичиндө һэйәт-һэйәт, күчә-күчә кәзип чүрбәчүр сирк оюнлары чыхартмаг, кәндирбазлыг, ох, низә вә бычагларла нишана вурмаг, чүрбәчүр фокуслар кәстәр-мәк та гәдимдән көркәмли бир ер тутурду.

Кәнд әһалисинин ағыр, тәһлүкәли балыгчылыг зәһмәтинә гатланмасына, зирәклик вә мәнһарәтинә бахмаяраг, онлар даим ярыач, ярытох доланырдылар; чүнки бүтүн өлкә узун илләрдән бәри япон ишгалчылары тәрәфиндән вәһишчәсинә истисмар эдилер, әһали гул kimi яшайырды.

Хиласкар Совет Ордусу япон ишгалчыларыны говдудан сонра бүтүн Шимали Корея kimi, бу кәнд дә ағ күнә чыхмыш, даһа доғрусу, снидән доғулмушду. Кәндин чәмкис дөрд-беш яшы варды. Кәндң әтрафындакы торпаг да әһалийә верилмишди. Инди онлар балыгчылыгла янашы әкинчиликлә дә мөшғул олурдулар. Кәндлә ушаглар үчүн мөктәб ачылмышды. Бу кәнд салынамышдан әввәл әһалинин чоху саһилә яхын гаялардакы мағараларда, кимиси дә гамыш вә күлөшдән гурулмуш кичик чибиләрдә¹ яшайырдылар.

Балача Ким Ден-сен дә бу ени кәндин бинасыны гоянлардан бири иди. Кәнд гуруланда, онун чәми еддисеккис яшы варды. Анчаг о дуруб кәнди гуранлара тамаша әтмир, күчү чатдыгы хырдача тахта парчаларындан, кирәмиддән, көрпичдән дашыйырды. Инди о бу ени азад кәндин хошбәхт бир вәтәндашы иди.

Ким Ден-сенин атасы һәм балыгчы, һәм дә овчу иди. Анчаг японлар корейялылара, һәтта ов түфәнки дә сахламага ичазә вермәдикләриндән, о, алычы гушларла ова чыхарды. Онун ова өйрәдилмиш бир гарабаттаг гушу дә варды.

Әв газындан бир аз кичик олан бу гушун бели, ганадлары сүрмәийиә чалан түнд гара, боғазынын вә гарнынын алыты ағымтыл, димдийи узун, димдийинин учу гармаг kimi әйри вә ити, көдөк аягларынын пәнчөләри ири вә пәрдәли иди. О, суда чох кезәл үзүр, баш вуруб суюн алтында да хейли узаға кедә билирди. Балыг тутмагда чох маһир иди.

¹ Ч и б и (корейча)—дахма.

Кимин атасы гушун бойнуна гайыш бир һалга бағламышды. Буна көрә гуш суда тутдуғу ири балыглары уда билмәйиб, саһилә кәтирир вә саһибинә верирди. О да балыгы алыб, гушун бойнундакы һалганы ачыр, она тикә-тикә доғраңмыш балыг вериб, енә ова кәндәрирди.

Балача Ким бу гушу чох севир вә хош һавада дәннин канарында дуруб, онун балыг тутмасына тамаша эдирди.

Кимин үч гардашы, ики бачысы, бир дә анасы варды. Белә бөйүк бир аиләни доландыра билмәк үчүн, онун атасы балыг ову мөвсүмү гуртарандан сонра, көһнә кәндин бүтүн башга әһалиси kimi шәһәрә кедиб, һэйәт-һэйәт вә я күчөләрдә, мейданчаларда оюн кәстәриб, чөрөк пулу газанарды.

О, маһир бир жангльюр иди: Алты-едди ири ити бычавы вә я янар мөшғәли олиндә атыб-тутар, ийирми-огуз аддымда ири бир тахта гоюб, ити бычаглары узагдан тахта атар, орада чәкилмиш чүрбәчүр гуш вә һейван шәкилләринин дөврәсинә санчарды.

Ким едди яшына чатанда, атасы өз сәнәтини она да өйрәтмәйә башламышды. Чүнки Шимали Кореяда халг һөкүмәти гурулмамышдан әввәл оғлунун тәһсил алмасына вә я башга бир йолла чөрөк пулу газана билмәсинә үмиди йох иди. Ахыр заманларда атасы бөзән балача Кими дә өзү илә шәһәрә апарарды. Ким дә атасына көмәк эдәр, асан нөмрөләрдән кәстәрәрди.

Лакин белә тамашалардан чох көрүб, көзләри доймуш варлы тамашачылар даһа онлара аз әтина эдир вә пул вермирдиләр. Буна көрә Кимин атасы тәһлүкәли бир оюн кәстәрмәйә башламышды:

Ким архасыны тахтая сөйкәйиб дурар, атасы ири ити бычаглары узагдан атыб, онун башынын вә бәдәнинин дөврәсинә дүзәрди. Бу горхунч тамаша инсафсыз варлыларын хошуна кәләр вә Кимлә атасы хейли пул йығардылар.

Анчаг һәр дәфә бу оюну кәстәрдикдә, балача Ким чох горхар, рәнки сараларды. Оюндан сонра атасы ону бағрына басар, үзүндән-көзүндән өңүб дейәрди:

— Горхма, оғлум. Мәним атдығым бычаглардан сәнә хәтәр кәлмәз. Нә эдим? Бу даш үрәкли дөвләтлиләрдән бир аэча пул гопармаг үчүн башга чарәмиз йохдур. Сән бычаг атмағы бир аз да яхшы өйрән, сонра мән дурарам, сән атарсан...

Атасы тахтанын үстүнә адам шәкли чәкәр вә Кимә әв-вәлчә яхындан сонра кет-кедә узагдан бычаглары сәр раст атмағы өйрәдәрди. Ким бычаглары нишаная чох яхшы вурурдуса да, анчаг атасынын дөврәсинә атмаға чүр'әт этмир вә разы олмурду...

* * *

Халг һөкүмәти гурулдугдан сонра даһа бу тәһлүкәли оюна эһтиях галмамышды. Һөкүмәт башга кәндилләр кими онлара да торпаг вермишди. Атасы һәм балыгчы-лыг, һәм әкинчиликлә мөшул олур, шад, фираван яша-йырдылар.

Ким һәр сәһәр шәфәг сөкәндә, атасы илә бәрәбәр саһилә чыхар, тор вә саир ов аләтләрини гайыға йығмаға она көмәк эдәр, ону йола салыб, күнәшин дәниз суларын-да чимиб чыхмасына тамаша эдәр, сонра мәктәбә кедәрди.

Ким Ден-сен вәтәнинин рәнкдән-рәнкә чалан сөнмәз сәһәр шәфәгләрини чох севәрди...

* * *

Анчаг бу кош күнләр чох сүрмәди.

Бир күн һәлә сүбһ ачылмамыш балача балыгчы кән-ди топ вә бомба курултуларына юхудан оянды. Дәниздән һәрб кәмиләри, кейдән тәйярәләр кәндә од ягдырды. Саһилә гонмуш гағайыларә бәнзәр гәшәнк эвләр, хырдача гайыглар яныб күлә дөндү. Көрпәләрин фәряды, аналарын нәләси бир-биринә гарышды.

Сәһәр Шәфәги Өлкәсиндә о сәһәр янғын түстүләрин-дән, кейә совулан тоз-торпагдан шәфәг көрүнмәди.

Сатғын Ли Сын-Ман вә азғын американ гошунлары белә ани бир басғынла кәндин яхынлығында, дәниздән

гошун чыхарыб, һавадан парашүтчүләр салмышдылар. Арвад-ушагдан яраланан вә сағ галанлар енә япон ишғалы заманы яшадыглары мағаралара сығындылар; кишиләр-дән өлән өлдү, сағ галанлар исә дүшмәнлә мубаризәни давам этдирмәк үчүн дағлара, мешәләрә чәкилдиләр.

Бу заман артыг он кичи яшында олан Ким Ден-сен дә атасына гошулуб, партизанлыға кетмәк истәди. Анчаг атасы ону апармайыб деди:

— Йох, оғул, һамы кедә билмәз. Бурада бу гәдәр яралы хәстә, әлсиз-аягсыз арвад-ушаг галыр. Өз анич да яралы, бачы-гардашларын һамысы сәндән кичик... Сән гал, йолдашларыны да йығ, бурадакы арвад-ушаға көмәк эдин. Өзүңүз дә айыг вә эһтиятлы олун. Бу әтраф-дан кәлиб кечән дүшмән гүввәләрини күдүн. Бизә дә көмәйиниз дөйәр. Биз енә кәләчәйик...

Ким атасынын ташпырдығы кими этди. Кәндлә галан кәнч оғлан вә гызлардан кими яралыларә бахыр, кими мағаралара одун, су дашыйыр, кими азугә тәдарүк эдир-ди. Кечә-күндүз кизлин ерләрдә пусгуда дуруб гәшдн яхынларындан һансы тәрәфә нә гәдәр дүшмән гошуну кетдиини өйрәниб, Кимә хәбәр верирдиләр.

Американлар саһилдә вә кәндин әтрафында көзәтчи-ләр гоймушдулар. Һеч кәси саһилә чыхмаға вә башга кәндләрә кедиб кәлмәйә бурахмырдылар. Азугә күн-күп-дән азалырды.

Бу заман Кимин гарабаттағынын онлара хейли кө-мәйи дөйди. Ким һәр күн шәфәг сөкмәмиш, гушу чийин-дә отурдуб, чантасыны дәлына атыр, ити, ири бычаглар-дан да бир нечәсини белинә тахыб, балыг овуна кедир-ди. О, хейли ахтардыгдан сонра ов этмәк үчүн хәлвәт бир ер тапмышды. Кәндин яхынлығында дар бир дәрәнин ичи, галын колларын арасы илә саһилин дик гаёлыг бир еринә кедиб, өзү гаёнын алтында кизләнир, гушу дәнизә бурахырды. Беләликлә, күндә ийирми-отуз балыг тутуб кәтирир, мағарадакылар арасында пайлашдырырды.

Ким гушла балыг овуна кедәндә, бычаглары һаһаг ерә апармырды. Сәрраст атмаг вәрдишини яддан чыхар-мамаг үчүн о, йолда бунлары ағачларын көтүкләринә атыб сәнчыр, арада атмыш довшан, эһтиятсыз гуш да

раст көлөндө вурурду. Амма эсл мөсөлө бундан ибаретди ки, бу бычаклар онун екане силаһы иди. О, яхшы билирди ки, экәр дүшмөнләрин элине кечсә, я партизанларын часусу—дейө, я да гануну позуб, саһилә чыхдығы үчүн, ону сорғу-суалсыз күллөлөйчөк, я да асачаклар. Белә бир һадисә баш вердикдә, о өзүнү бу сәссиз вә сәрраст вуран силаһла горуя биләрди.

Көндө яваш-яваш хош хәбәрләр кәлир, шималдан топ сәсләри кетдикчә яхынлашырды. Халг ордусу һүчүма кечиб, дүшмәни ана юрддан говурду. Бундан дүшмән даһа да азғынлашыр, чәза дәстәләри көндин харабаларыны вә этрафыны кәзиб, көзә көрүнәнләри я сорғусуалсыз өлдүрүр, я да зорла архая, дүшмән ишғалы алтында олан Чәнуби Кореяя көндәрирдиләр. Буна көрдә күндүзләр һеч кәс мағаралардан кәнара чыхмырды.

Гаранлыг вә яғмурлу бир кечә Кимин атасы бир нечә партизанла кизилнчә көндә кәлдиләр. Онлар гуту вә кисәләрдә нә исә ағыр шейләр кәтирмишдиләр. Онларын сөһбәтләриндән мәлүм олду ки, дүшмән ордусу мүһасирә әдилмишди. Енә бу көндин яхынлығына кәмиләр кәлчәк вә дүшмән өз гошунларыны кәмиләрә миндириб, гачырмаға чалышачагдыр. Кимин атасы вә онун йолдашлары кәтирдикләри шейләри ербәер әдиб һәлә кечә икән, һараса чыхыб кетдиләр.

Ким, адәти үзрә, сәһәрә яхын енә балыг овуна чыхмалы иди. О, ятмыш бачы-гардашларыны вә кечә хейли мүддәт ояг галыб атасы вә онун партизан йолдашлары илә хейли сөһбәт этмиш яралы анасыны юхудан оятмамаг үчүн усуллуча ериндән галхыб кейинди. Бирдән анасынын ону пычылты илә янына чағырдығыны эшитди. Ким анасынын янына кетди. Анасы онун гулағына деди:

—Чан бала, кәл бу күн кетмә!

—Нийә, аначан? Ахы әвдә емәйә һеч бир шей йохдур.

—Зиян йохдур, бала, бир күн ач галарыг, бир тәһәр доланарыг.

—Ана, бәс гоншулар? Ахы онларын да яралылары, хәстәләри, хырдача ушаглары вар. Онсуз да бу залымлар өлкәмизә сохуланы һеч биримиз доюнча емәмишик...

—Кетмә, оғлум, кетмә... Ахшам кедәрсән...

Ана нә гәдәр әтдисә, оғлуну бу төһлүкәли сәфәрдән сахлая билмәди. Онун үрәйинә даммышды ки, бу күн нә исә бир чакнашма олачаг. Әри она айдын бир шей демәмишдисә дә, анчаг о дуймушду ки, партизанлар дүшмәнә архадан һүчүм әдәчәкләр. Бәлкә оғлу бу заман саһилдә вә я йолда олду, башына бир иш кәлди. Буна көрә дә ону көзүндән узаг гоймаг истәмирди. Нәһайәт, Ким анасына деди:

—Аначан, мән сәнин сөзүндән һеч бир вахт чыхмамышам, чыхмарам да. Анчаг ону бил ки, мән инди төк сәнин оғлун дейиләм, бүтүн көндин, бүтүн халгын оғлумдун. Мән өһдәмә кәтүрүмшәм ки, көндә галанлары элимдән кәлән гәдәр емәклә тә'мин әдим. Буна инди мәндән башга һеч ким әдә билмәз. Мән дә һәр нечә олса, бу вәзифәми еринә етирмәлийәм.

Ахырда ана чарәсиз галыб, разы олду. Оғлуна хейрдуа верди вә тапшырды ки, әтиятлы олсун, овда чох галмасын, сәһәр ачылан кими гайыдыб кәлсин.

Ким енә гарабаттағы чийиндә, һейбәси далында, бычаглары белиндә, һәмишәки кизлин йолу илә саһилә чатды. Гушу бурахды. Һава һәлә алагаранлыг иди. Ким арабир дәниз гушларынын банламасына бәнзәр бир сәслә фит верирди ки, гарабаттаг гайыданда, кәлиб ону тасын. Лакин гуш бу күн һәмишәки кими тез-тез гайыдыб кәлмирди. Бу күн һава бир аз күләкли олдуғундан вә фыртына әләмәтләри көрүндүйүндән, балыглар суюн дилиб чәкилмишди. Буна көрә гарабаттаг кими маһир бир балыг овчусу үчүн дә онлары тапыб тутмаг чәтин иди. Бир саатдаг артыг бир мүддәтдә гуш вур-турт үч балыг тутуб кәтирмишди. Анчаг Ким буналары апарыб,

кимə пайлашдыра билəчəкди? Буна кərə дə о, аңасына тез ғайытмаға сөз вермишдисə дə, чарəсиз кəзлэмəли олду.

Һава ишығлашырды. Көй үзү чох булутлу оялдуғундан, һələ үфүгүн ардында олан күнəшин шəфəғлəri булутларын яһныз кəнарларыны вə сейрək ерлєрини алов рəнкинə бұрүмүш, ғалын булутлар исə, ғара түстүйə бəнзəйирди. Элə бил үфүгдə нəһəнк бир янғын варды...

Ким бир хейли кəзлєйиб, гушун ғайытмадығыны кєрдүкдə, ғаянын дибиндөн бойланыб, ону ахтармағ истəйирди ки, бирдөн башынын үстүндөн аяғ таппылтысы вə һəнирти эшитди. О, тез ғаянын мағара кими оюғ олан дибинə ғысылды, һəйəчанла динлэмəйə башлады. Анчағ дəнизин хышылтысындан башға һеч бир сөс эшитмəди. Эввəl Кимə элə кəлди ки, ону ғара басыр... Дуруб ғаянын дибиндөн чыхмағ истəйирди ки, бу дəфə башынын лап үстүндөн айдын данышығ сəслəri эшитди. Орада, ғаянын үстүндə ики нəфэр Кимин аңламадығы бир дилдə тəлєсик вə һəйəчанла нə исə данышырдылар. Сонра автомат тапанчанын күллєсини лүлєйə вермөкдөн эмэлə кəлөн бир шагғылты эшитди вə һəмин саат далбадал ики күллə ачылды. Ким бир анда ихтиярсыз оларағ, һэр ики элини белинə атыб, ики бычағ сыйырды вə һазыр тутду.

Амма Ким яһылырды. Ону кєрөн олмамышды.

Бунлар саһилдєки нөвбətчилəri йохламаға чыхмыш ики сəрхош американ забити иди. Дəниздə, ағзында ири бир балығ, саһилə доғру үзөн ғарабаттағы кєрүб күллєни она атырдылар.

Бирдөн Кимин дə ағлына бу кəлди. О, ики ғаянын арасындан дəнизə бахды. Ян-йөрəсиндə ачылан күллələрин сəсиндөн бир аз үркүб дурухмуш ғарабаттағ, ағзында ири бир балығ, енə саһилə доғру үзүрдү.

Енə далбадал ики күллə ачылды. Күллələр гушун лап ғабағында сую дəйиб, сую онун үстүнə сычратды. Гуш



силкинди. Балыг агзындан дүшдү вә гуш һәмин саат суя баш вуруб йох олду...

Ким буна севинди. О, үрәйиндә дейирди:

— Гач, гушум! Гач, бу вәһшиләрин элиндән гуртар! Языгсан, сәни вурарлар, биз дә балыгсыз галарыг...

Анчаг чох кечмәдән, гуш хейли узагда, енә димди-йиндә балыг, суюн үзүнә чыхыб, саһилә доғру үзмәйә башлады.

Буну көрән Кимин үрәйи шиддәтлә дөйүнмәйә башлады. Инди нечә олачаг? О залымлар йәгин гушу вурачаглар... Ахы о языг гуш өйрәнмишдир, инсандан гачмыр. О, нә билсин ки, бунлар инсан дейил, ялныз заһирән инсана бәнзәр йыртычы вәһшиләрдир. О нә билсин ки...

...Бирдән яйлым атәши кими, далбадал он—он беш күллә ачылды. Инди забитләр икиси дә тапанчаларынын сон күлләләрини дә гуша атыб бошалтмышдылар. Гуш исә лап яхында иди. Ким бирдән гушун чырпыныб, архасы үстә чеврилдийини вә ганад чалыб, чан вердийини көрдү. Кимин башынын үстүндә исә, забитләр әл чалыб:

— Браво! Браво!—дейә бағырышыр вә ийрәнч бир гәһгәһә илә күлүшүрдүләр.

Ган Кимин бейниңә вурду. О, даһа өзүнү сахлая билмәди. Бирдән кәнч бир пәләнк кими гаянын дибиндән сычрайыб ирәли атылды. Гаянын үстүндә күлүшән забитләрлә үз-үзә дуруб, ики бычағы да далбадал атды...

Ким Ден-сенин атасынын зәһмәти һәдәр кетмәмишди. Бычагларың икиси дә американ забитләринин үрәкләринә санчылмышды.

Июл 1951



КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Дан сәкүләндә	3
Ишыглар янды	9
Тәзә түфәнкин сифтәси	22
Бош горхулар	36
Эһтият...	38
„Бразилия овчусу“	60
Сәһәр шәфәғи	73

КБ-1

Редактору *Камран Мəммədov*
Техредактору *Ə. Һ. Мир Чəфəров*
Корректору *А. Заһиров*

Чапa имзаланмыш 5/II-1951
Кағыз форматы $60 \times 84 \frac{1}{16} - 21,2 = 4,7$
чап листи. (Учот нəшрийят листи 3,8)
ФГ 12804. Сифариш № 381. Тиражи 10000.

Азəрбайчан ССР НС янында Полиграфия
сəнаи, Нəшрийят вə Китаб Тичарəти
Ишлəри Идарəсинин „Гызыл Шəрг“
мəтбəəsi, Баки, Һəзи Асланов кучəsi, 80.

КБ-5

КБ-4

87020



000000004850

М. РЗАКУЛИ-ЗАДЕ

Н А Р А С С В Е Т Е

(на азербайджанском языке)

Азербайджанское
Издательство Детской и Юношеской Литературы
Баку — 1952